

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Tussen macht en onmacht. Een politieke biografie van Anthonie van der Heim (1693-1746)

Dral, W.J.

Citation

Dral, W. J. (2016, October 5). *Tussen macht en onmacht. Een politieke biografie van Anthonie van der Heim (1693-1746)*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/43440>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/43440>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/43440> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Dral, W.J.

Title: Tussen macht en onmacht. Een politieke biografie van Anthonie van der Heim 1693-1746

Issue Date: 2016-10-05

1 Persoonlijk leven

1.1 De komst van de familie Van der Heim naar de Republiek

Het geslacht Van der Heim is niet uit de Nederlanden afkomstig. De wortels van deze familie, waarvan verscheidene leden later in de Nederlanden verschillende bestuurlijke functies zouden gaan bekleden, liggen in Westfalen. De familie Van der Heim woonde in het plaatsje Hamm aan de Lippe.¹ Hamm was in 1226 door graaf Adolf van der Mark gesticht en lag bij het samenvloeien van de rivieren de Lippe en de Ahse. Door deze ligging lag de stad op een kruising van verschillende oude handelsroutes bij de overgang over de Lippe. Het was de belangrijkste nederzetting in het gebied van de graven Van der Mark en werd hun residentie. Hamm was in de periode 1469 tot 1651 lid van de Hanze.²

In deze stad komen we de eerste Van der Heim tegen. Hij luisterde naar de toepasselijke naam Adam. Dat is alles wat we van hem weten.³ Zijn echtgenote wordt niet genoemd en blijft in de nevelen van het verleden.

Over zijn zoon Rutger is al meer bekend. Deze was getrouwd met Clara de Vos en bekleedde een post in de stadsregering van Hamm. We kunnen op grond van het lidmaatschap van het stadsbestuur aannemen dat hij niet onbemiddeld zal zijn geweest. De beweegredenen van de familie om uit Hamm te vertrekken blijven voor ons onbekend. Tijdens de Dertigjarige oorlog werd de stad geplaagd door pest, branden en oorlogen en door de neergang van de Hanze. Verschillende legers, zowel keizerlijke, als ook Hessische en Zweedse, bezetten en plunderden haar en richtten moordpartijen aan.⁴ Dit is waarschijnlijk de reden geweest voor Rutger van der Heim om zijn heil ergens anders te zoeken. In ieder geval vertrok hij met vrouw en vijf kinderen naar de Republiek.⁵ We hebben niet veel gegevens over de familie toen zij in Hamm woonden. Het archief van dit stadje heeft de verschillende oorlogen van de twintigste eeuw niet overleefd.⁶

Onzekerheid is er ook, zij het in mindere mate, over de keuze van de stad in de Republiek waar Rutger met zijn gezin naartoe verhuisde. Bovendien is onduidelijk wanneer hij precies naar Holland

¹ Nederland's Adelsboek, deel 12 (1914) 234; NL 25 (1907) 55 kolom 94; Roelants, *Gulden Boek*, deel I, 31.

² Peters, 'Die Geschichte der Stadt Hamm', http://www.claus-peters.de/hamm_geschichte.htm.

³ Nederland's Adelsboek, deel 12 (1914) 234; Roelants, *Gulden Boek*, deel I, 31.

⁴ www.claus-peters.de/geschichte_hamm.htm; www.galilei.schulnetz.hamm.de/info/hamm/althamm/hamm7.htm.

⁵ Roelants, *Gulden Boek*, deel I, 31. Roelants schrijft: 'Hij vestigde zich metterwoon in Holland'.

⁶ Pelgrim, 'Hilversumse dwangarbeiders in Münsterland', 77. In de Tweede Wereldoorlog bijvoorbeeld was Hamm en omgeving een spoorwegknooppunt en werd daarom vaak gebombardeerd.

Afb. 1 Het wapen van de familie Van der Heim: drie klimmende rode vossen op een goud veld (Centraal Bureau voor de Genealogie, Den Haag).

emigreerde. Wij zien in de loop van de zeventiende eeuw leden van de familie Van der Heim opduiken in de steden Delft, Schiedam en Rotterdam. Schiedam lijkt als eerste plaats van vestiging af te vallen, omdat van de derde zoon van Rutger, Hendrik (?-1667), wordt vermeld dat hij de eerste was die daar neerstreek.⁷ De poorterboeken van Delft en Rotterdam helpen ons niet veel verder. Die van Rotterdam beginnen in 1699 en de boeken van Delft vertonen een lacune tussen 1621 en 1657. En juist deze periode is mijns inziens van belang aangezien de Van der Heims in de jaren veertig hier al belangrijke posities bekleedden en met leden van het patriciaat huwden.⁸

Huwelijken waren essentieel voor het voortbestaan en de maatschappelijke positie van de familie.⁹ Er konden echter pas belangrijke huwelijken gesloten worden als de familie beschikte over een groot 'maatschappelijk vermogen'.¹⁰ Dit begrip valt in een aantal componenten uiteen. Allereerst een sociaal-economische component: een familie was financieel niet onbemiddeld.

Ten tweede een politiek-strategische: ze opereerde zodanig dat ze mede beleidsbepalend was op lokaal en regionaal niveau en – ten derde – dat zij behoorde tot de sociaal-culturele bovenlaag dat wil zeggen tot het meest geciviliseerde en ontwikkelde deel van de bevolking. Door een flink maatschappelijk vermogen had men de beschikking over een wijdverakt netwerk van invloedrijke relaties. Met behulp van dit netwerk stelde men de sociale positie van de familie veilig. Gezien de snelle opkomst van de familie Van der Heim moet het maatschappelijk vermogen groot zijn geweest en door de familie in de loop der jaren zijn uitgebreid. Dat is een knappe prestatie als men bedenkt hoe moeilijk het was om onderdeel te worden van de elite. Om tot de hoogste families gerekend te worden, moest men zich in ieder geval kunnen beroepen op een staat van dienst in het openbare leven van een andere stad.¹¹ Ongetwijfeld zat er een uitgekende huwelijkspolitiek achter.

Met de hierboven genoemde variabelen is het lastig om een verklaring te geven over de snelle opkomst van de familie in de Republiek. Wij gaan er vooralsnog van uit dat stadsbestuurder Rutger van der Heim niet berooid en niet zonder contacten naar de Republiek vertrokken is. Eenmaal in de Republiek verdween hij van het publieke toneel. We weten niet wanneer hij overleden is. Hij komt in de DTB van Delft en Rotterdam niet voor. Misschien is hij in 1648 na de Vrede van Westfalen teruggekeerd naar Hamm. Voor ons verdwijnt Rutger in het niets. Bij de doop van een dochter van Gerrit (?-1682), Rutgers jongste zoon en diens vrouw Jacomina Manrique de Lara (?-1656), Theodora (1652) genaamd, waren twee getuigen aanwezig. Allereerst de grootmoeder van de dopeling en moeder van Jacomina, Theodora van der Chijs en een Rötger van der Heim. Dit kan de immigrant zijn, maar ook zijn oudste zoon, die dezelfde naam droeg. Als het de vader van Gerrit was en dus ook de

⁷ Roelants, *Gulden Boek*, deel I, 259.

⁸ De jongste zoon van Rutger, Gerrit trouwde op 15 november 1648 met Jacomina Manrique de Lara, Arch. Delft, DTB Delft, 126, Ondertrouwboek Gerecht, f. 37r.

⁹ Kooijmans, *Onder regenten*, 119.

¹⁰ Schmidt introduceert dit begrip in zijn dissertatie *Om de eer van de familie*, 10-11.

¹¹ Prak, *Gezeten burgers*, 172.

grootvader van de dopeling was hij in 1651 nog in leven.¹² Het is trouwens opvallend dat de naam op de Duitse manier, Rötger, is geschreven.

Van Rutgers kinderen weten we meer. Rutgers oudste zoon, Rutger (jr.) trouwde met Catherina Bagelaar. Wij weten niet zeker waar zij woonden, maar van twee van hun vier kinderen is bekend dat zij in Rotterdam overleden.¹³ Wellicht heeft Rutger zich hier gesetteld. Hun twee dochters huwden in Hamm. De contacten met de Duitse stad waren dus niet verbroken. De zonen Hendrik en Gerrit vestigden zich in Delft. Zij trouwden met leden uit belangrijke Delftse families. Hendrik, die naderhand naar Schiedam verhuisde, trouwde met Margaretha (Grietje) van Bleiswijck (1617-1701) en Gerrit, zoals we zagen, huwde Jacomina Manrique de Lara. We zullen de familie Van der Heim in de hierboven genoemde steden wat nader bekijken.

1.2 Van der Heim in Schiedam

Op 25 januari 1642 lieten Hendrik van der Heim en Margaretha van Bleiswijck¹⁴ hun testament bij notaris Johan van Beest in Delft opmaken. Uit de adressering blijkt dat zij op dat moment aan de Koornmarckt in Delft woonden.¹⁵ Een aantal van hun kinderen werd in Delft gedoopt. Allereerst dochter Elisabet¹⁶ op 11 mei 1642, een jaar later Dirk op 26 april 1643¹⁷ en in 1644 Adam.¹⁸ De volgende zoon Rutger werd op 5 juli 1645 in Schiedam gedoopt.¹⁹

Hendrik en Margareta verruilden Delft dus voor Schiedam in de loop van 1644 of in 1645. Zij betrokken er een huis aan de haven.²⁰ Wellicht zag Hendrik in Schiedam een betere toekomst voor zich als brouwer dan in Delft. Tien of elf jaar na hun verhuizing trad Hendrik toe tot de stadsregering. In 1655 werd hij schepen en vroedschap.

Hun oudste zoon, Dirk, zette het brouwersvak voort. Hij werd brouwer in 'den Zwarten Leeuw'. Daarnaast vervulde hij een bescheiden bestuurlijke functie. In 1673 was hij wees- en leproosmeester. Hendrik wist voor Dirk een goede partij te vinden. Dirk huwde met Anna van Cleeff.²¹ Anna was de dochter van Abraham Jacobsz. van Cleeff. Die vervulde verschillende bestuurlijke functies in Schiedam. Hij was onder andere vroedschap en burgemeester. Zij bewoonden een huis aan de haven.²²

¹² Arch. Delft, DTB Delft, 9, Doopboek OK, f. 119r.

¹³ Roelants, *Gulden Boek*, deel I, 32; SAR, DTB Rotterdam Begraven (DSR): Rutterus van der Heim, echtgenoot van Antonia Verburgh, op 28 november 1735 begraven. Grote kerk 3½ uur beluïyen; overledene liet 1 meerderjarig kind na; Op de Wijnhave bij de Glashave.

¹⁴ Margaretha was de dochter van Dirk Adriaansz. van Bleiswijck en Lijsbeth Damen van der Graft. Dirk Adriaansz. van Bleiswijck werd geboren in 1577 en overleed in 1631. Hij vervulde verschillende functies in het stadsbestuur van Delft. Roelants, *Gulden Boek*, deel I, 259-260.

¹⁵ Arch. Delft, ONA, 23, not. Van Beest, 1669, testament, 27 januari 1642, f. 177r.

¹⁶ Arch. Delft, DTB Delft, 56, Doopboek NK, f. 68r. Deze dochter komt niet voor bij Roelants. Ook vermeldt Roelants de doopdatum van Dirk niet. Hij is eveneens in Delft gedoopt. Dit geldt ook voor Adam, doopdatum 9-6-1644.

¹⁷ Arch. Delft, DTB Delft, 56, Doopboek NK, f. 82v.

¹⁸ Arch. Delft, DTB Delft, 56, Doopboek NK, f. 97v.

¹⁹ CBG, Coll. Hodenpijl, Doopboek Schiedam, 5 juli 1645.

²⁰ Roelants, *Gulden Boek*, deel I, 259, aantekening 2.

²¹ SAR, DTB Delfshaven, 1140, Trouw gereformeerd, 126; Roelants, *Gulden Boek*, deel I, 34.

²² Roelants, *Gulden Boek*, deel I, 260, aantekening 5.

Zoon Adam (1644-1728) werd in 1663 op 19-jarige leeftijd als student theologie ingeschreven aan de universiteit van Leiden.²³ Uit de keuze van de studie kan men afleiden dat Adam zich niet voorbereidde op een bestuurlijke carrière en ook niet op het vak van brouwer. In 1672 kwam hij toch in de vroedschap; hij verliet dit bestuurscollege in 1723 op 79-jarige leeftijd.²⁴ Bij zijn dood in 1728 had Adam een imposante bestuurlijke carrière achter de rug. Driemaal had hij het schepenambt bekleed. In 1678 werd hij voor het eerst burgemeester. Hij drong in totaal vier maal tot de burgemeesterskamer door. Ook was hij een aantal malen gedeputeerde ter dagvaart en geëmmiteerde raad ter Admiraliteit van de Maze.²⁵ Daarnaast was hij ook kerkelijk actief. Hij bekleedde driemaal het ambt van ouderling.²⁶

Hij huwde twee maal²⁷ en kreeg bij deze vrouwen elf kinderen onder wie Johan, die in zijn bestuurlijke voetsporen zou treden. Eén van Adams dochters, Cornelia, trouwde met de Goudse patriër Johan van der Does.²⁸ Van der Does was raadsheer in de Hoge Raad en thesaurier-generaal van de Unie. De familie Van der Does was zoals blijkt uit het ondertrouwregister van Schiedam verwant aan de invloedrijke Goudse pensionaris Bruno van der Dussen.²⁹

Ook Adams zoon Johan (1680-1753) wilde graag toetreden tot de vroedschap.³⁰ Vader Adam was echter een lang en gezond leven gegeven. Voor Johan zat er niets anders op dan te wachten, want vader en zoon mochten niet tegelijkertijd lid zijn van de vroedschap. Hij had al wel eens het schepenambt bekleed, maar hij wilde meer. In 1717 was hij het wachten zat en liet hij zich kiezen tot 'burgemeester uit de burgerij'. Deze vierde burgemeester kwam in het begin van de achttiende eeuw voor. Hij werd niet door de vroedschap gekozen, maar had er wel zitting in.³¹ Tegen deze benoeming kwam oppositie. Tien van de twintig vroedschapsleden stelden een protestbrief op. De brief was niet zozeer gericht tegen Johan persoonlijk als wel tegen het feit dat nu vader en zoon allebei aan de vergaderingen van de vroedschap konden deelnemen. De vroedschap onder leiding van burgemeester Gordon nam een resolutie aan waarin deze burgemeester uit de burgerij geen ambten kon verlenen en ook geen toegang kreeg tot de stadsresoluties.³² Uitzondering hierop vormden de resoluties, die hij zelf mee had helpen nemen.³³ In 1723 legde Adam van der Heim zijn functie neer ten gunste van Johan. Toch was het niet gedaan met de macht van de Van der Heims in Schiedam.

Tot zijn dood in 1753 zou Johan regelmatig de functie van burgemeester bekleden. Hij was een achterneef van Anthonie. In 1737, het jaar dat Anthonie raadpensionaris werd, trad nog een derde

23 UBL, *Album studiosorum*, kolom 511, 5 november 1663 (Den Haag 1875).

24 <http://resources.huygens.knaw.nl/repertoriumambstdragersambtenaren1428-1861/app/personen/11879> (geraadpleegd op 3-11-15). Adam van der Heim is niet als predikant in Schiedam werkzaam geweest. Arch. Schiedam, Verzameling handschriften. Afschriften van registers en akten. Lijst van predikanten van de Nederlands Hervormde Gemeente Schiedam 1581-1788.

25 Strzelczyk, 'Schiedamse regenten 1710-1740', 40.

26 Roelants, *Gulden Boek*, deel I, 260, aantekening 6.

27 Hij huwde met Catharina Vinkesteyn en na haar dood met Anna van Boekholt.

28 De Jong, *Met goed fatsoen*, 145.

29 Een andere dochter van Adam trouwde met François van der Tijdt. Van der Tijdt was een geboren Rotterdammer die waarschijnlijk bij Adam van der Heim inwoonde. Hij was rentmeester van Schieland en werd door de Admiraliteit van de Maze voorgedragen bij de Staten-Generaal op 7 januari 1708 als ontvanger van konvooien en licenten in de stad Grave. NL-HaNA, Arch. St.-Gen., 3763, Res. 7 januari 1708, 27.

30 Johan was afgestudeerd in de rechten aan de universiteit van Harderwijk op 26 februari 1702, Strzelczyk, 'Schiedamse regenten', 43.

31 Van der Feijst, *Schiedam*, 84.

32 Van der Feijst, *Schiedam*, 84 en 269 n.12. Resolutie van 22 december 1717.

33 Strzelczyk, 'Schiedamse regenten', 63.

Van der Heim toe tot de vroedschap van Schiedam. Een zoon van een jongere broer van Adam, dus een volle neef van Johan genaamd Hendrik, die was teruggekeerd uit Vlissingen, waar zijn ouders naar toe verhuisd waren.³⁴ De naam Van der Heim is dus onlosmakelijk verbonden met het achttiende-eeuwse Schiedam.

1.3 Van der Heim in Delft

Gerrit, de jongste zoon van Rutger, woonde en werkte in Delft. Net als zijn broer, Hendrik, was hij 'moutmaecker' (brouwer) van beroep.³⁵ We zien in de zeventiende eeuw een geografische verschuiving van de belangrijkste productiecentra van bier. Amsterdam en Rotterdam, waar vooral lang houdbare soorten scheepsbier voor zeereizen en export naar Oost- en Westindië werden gebrouwen, gaven hoe langer hoe meer de toon aan ten koste van de traditionele biersteden Haarlem, Delft en Gouda.³⁶ Deze steden raakten hun leidende positie door binnen- en buitenlands protectionisme kwijt. Amsterdam en Rotterdam waren als vestigingsplaats voor immigranten (niet alleen brouwers) aantrekkelijker dan Delft.³⁷ Daar daalde het aantal brouwerijen in de loop van de zeventiende eeuw dramatisch, van 82 bedrijven in 1600 via 25 in 1645 naar 15 in 1667.³⁸ Het ging voornamelijk gepaard met het weg saneren van kleine brouwerijen. De neergang in de zeventiende eeuw van de bierproductie is voor een groot deel toe te schrijven aan het wegvallen van de vraag uit de Zuidelijke Nederlanden.³⁹ De omvang van de bierproductie in Delft liep nog niet terug. Het aantal inwoners steeg er tot 1680 van 17.500 naar 24.000, wat en dat zal wel zijn invloed hebben gehad op de bierconsumptie.⁴⁰ Na 1675 zakte ook de binnenlandse vraag naar bier in.⁴¹ Omstreeks 1685 nam de bierproductie in Delft snel af tot ongeveer rond 1700, waarna de productie stabiel bleef op een laag peil.⁴² De Delftse brouwers hadden vooral last van het bier uit Rotterdam.⁴³ De periode van economische recessie was voor Gerrit echter geen aanleiding om zijn nering te verleggen naar een andere stad. Aangezien zijn bedrijf de 'sanering' overleefde, betekende het dat het niet tot de kleine noodlijdende bedrijven behoord zal hebben. Aan de oostzijde van de Koornmarkt had Van der Heim twee brouwerijen in bezit: 'De Halve Maen' en daarnaast op de hoek van de Koornmarkt met de Huytersteeg 'De Trechter'.⁴⁴

³⁴ Strzelczyk, 'Schiedamse regenten', 44-45. Een jongere broer van Adam, Johannes, huwde met de patriciërsdochter Anna Boschaert. Hij trok weg uit Schiedam en overleed in 1688 in Vlissingen. Hij kreeg veertien kinderen van wie er een aantal vroeg overleed. Zijn zoon Hendrik keerde terug naar Schiedam.

³⁵ Arch. Delft, ONA, 58, not. Van Hasselt, 2152, Boedelinv., f. 1r.

³⁶ Noordegraaf, 'Nijverheid in de Noordelijke Nederlanden 1580-1650', 77.

³⁷ Wijsenbeek-Olthuis, Gevels, 31.

³⁸ Wijsenbeek-Olthuis, Gevels, 57.

³⁹ De Vries en Van der Woude, Nederland, 379.

⁴⁰ Wijsenbeek-Olthuis, Gevels, 27.

⁴¹ De Vries en Van der Woude, Nederland, 379. Koffie en thee worden dan aantrekkelijk door de lage prijzen.

⁴² Wijsenbeek-Olthuis, Gevels, 61. In 1685 werden daar nog ruim 46.000 vaten bier gemaakt. In 1695 zat men al onder 36.000 vaten. Zie De Vries en Van der Woude, Nederland, 379.

⁴³ Wijsenbeek-Olthuis, Gevels, 63.

⁴⁴ Arch. Delft, ONA, 73, not. De Bries, 2325, Akte van afstand, 17 juni 1683, f. 45r-v. In deze akte deed de dochter van Gerrit, Clara, afstand van de brouwerijen 'De Halve Maen' en 'De Trechter' en nog twee huizen respectievelijk bij de Beugelspoort en Spiering-klooster (nadere plaatsbepaling: 'Bastiaenest beginnende van Spieringe clooster ofte steech met de Vijverstraet daerinnen tot voor aen straet bij de steenmolen'; Arch. Delft, ORA, 281, topografisch register van huizen, f. 26v) ten behoeve van haar broer Anthonie, de

Afb. 2 De naam van de brouwerij van de familie Van der Heim, 'De Halve Maan' leeft voort op de gevel van het huis aan de oostzijde van de Koornmarkt te Delft, waar de brouwerij ooit heeft gestaan. Van hier uit vertrok de rouwstoet met Anthonie Gerritsz.' oudste zoon in 1684 naar de Oude Kerk (foto J.M. Dral-Pieters, 2016).

Gerrits vrouw, Jacomina Manrique de Lara, was lid van een adellijk geslacht van Spaanse origine.⁴⁵ Zij was de dochter van Anthonie Manrique, heer van Maasdam en Theodora van der Chijs en had drie zusters. Allereerst was er Elijsabeth. De tweede zuster heette Adriana, die een echtgenoot had gevonden in Nicolaes van Middelhouck.⁴⁶ Van Middelhouck kwam uit een adellijk geslacht en was in 1629 in Delft geboren.⁴⁷ Nicolaes behaalde de graad van doctor in de medicijnen en was sinds 1665 luitenant bij het Oranjevendel van de schutterij te Delft. De derde zuster van Jacomina heette Clara. Zij was getrouwd met Caesar Duyck.

Bovenstaande geeft aan dat Gerrit net als zijn broer Hendrik in de hoogste stedelijke kringen verkeerde.⁴⁸ Bij doopgelegenheden ziet men als getuigen vaak dezelfde namen terugkomen. Zo was

vader van de latere raadpensionaris. SAR, not. Gerrit Post, 3854, min. akten 1682, akte 65, 482. In deze boedelinventaris van de goederen nagelaten door Marijtje Jacobsdr. van der Sluys weduwe van Engel Leendertsz. Bockhooren heeft Gerrit van der Heijm brouwer in 'De Halve Maan' een vordering op de weduwe. Gerrit leverde mout aan Frans Bleijswijk van de 'Drye Halve Maenen'. Hij had 25 zakken rogge liggen op de zolder van het huis 'Het Groene Schilt'. Zie Arch. Delft, ONA, 58, not. Van Hasselt, 2152, Boedelinv., f. 18v.
⁴⁵ NL 25 (1907) kolom 94. Hierin wordt vermeld dat Anthonie Manrique twee dochters had nl. Jacomina en Clara. Uit de DTB's blijkt dat er nog twee dochters waren, Elijsabeth en Adriana.

⁴⁶ Zij trouwden op 31 mei 1656. Zie Arch. Delft, DTB Delft, 127, Ondertrouwboek Gerecht, f. 95r.

⁴⁷ Hij was de zoon van Pieter van Middelhouck en Alida Jansdr. van der Dussen. NL 26 (1908) 54-55 kolommen 92-93.

⁴⁸ Hij deed zaken met een belangrijk man als Constantijn Huygens, 'De heer Van Suijlichem (Huygens) staet schuldich over geleverde

Gerrit onder andere getuige bij de doop van Alida, dochter van Nicolaes van Middelhouck en Adriana Manrique in 1658.⁴⁹

Jacomina kwam op 19 februari 1656 te overlijden.⁵⁰ Zij had een aantal kinderen het levenslicht doen zien. In 1649 werd het eerste kind, Clara, geboren.⁵¹ Het tweede was ook een meisje.⁵² Het derde kind, geboren in 1652, was net als het tweede kind geen lang leven beschoren. Het volgende kind, net als zijn overleden broertje Anthonie genoemd, zag het levenslicht op 5 november 1653. Dit jongetje werd op 7 november 1653 gedoopt in de Nieuwe Kerk in Delft.⁵³ Hij was het jongste kind van Gerrit en Jacomina. Een zwager van Gerrit, Aper de Vogel⁵⁴ werd aangesteld als voogd over de kinderen van Gerrit en Jacomina. Dit hadden zij bij testament bepaald. De weeskamer werd uitgesloten.⁵⁵

Na de dood van Jacomina werd er een boedelinventaris opgemaakt. In tachtig van de honderd gevallen gebeurde dit, omdat er minderjarige erfgenamen bij de erfenis betrokken waren.⁵⁶ Jacomina liet drie minderjarige kinderen achter, Elisabeth uit haar huwelijk met Jan Croeser en de al eerder genoemde Clara en Anthonie. In de boedelinventaris staat een opsomming van veel zakelijke posten als de openstaande schulden, vorderingen, pacht en huurinkomsten van land. De meest in het oog springende sieraden waren een gouden hoepring⁵⁷ met negentien diamanten, een parelsnoer met 291 parels⁵⁸ twee halve gouden manen met parels en twee gouden spelden met parels.⁵⁹ Alleen de rijkste inwonsters van Delft konden zich in de achttiende eeuw parelsnoeren veroorloven, want wanneer de edelstenen en parels niet vals waren, hetgeen gelukkig in de boedelinventarissen werd aangegeven, moeten deze een grote waarde hebben vertegenwoordigd. Men had een grote voorliefde voor diamanten en parels.⁶⁰ Jacomina bezat dus sieraden die kostbaar waren. In de boedelinventaris wordt het beroep dat Gerrit uitoefende een aantal maal expliciet genoemd.⁶¹

Een tweede indicatie over iemands maatschappelijke positie was zijn adres. Elke stad in Holland had een gracht of straat die als een meer voorname vestigingsplaats beschouwd werd.⁶² Leiden had zijn Rapenburg, Den Haag zijn Lange Voorhout en Delft had de Oude Delft. Dat was de plaats waar

haver ende boonen inden jaer 1643 geleverd, d'somme III C XX gl V st.', Arch. Delft, ONA, 58, not. Van Hasselt, 2152, Boedelin., f. 15r.

49 Arch. Delft, DTB Delft, 9, Doopboek OK, f. 218r.

50 Jacomina was al eerder getrouwd geweest met een zoon van Pieter Adriaansz. Croeser, Jan. Zij overleed in het jaar dat haar zuster met Van Middelhouck trouwde.

51 Clara werd op 26 september 1649 gedoopt. Hendrik en Grietje waren getuigen. Arch. Delft, DTB Delft, 56, Doopboek NK, f. 166v.

52 Theodora werd op 1 augustus 1651 geboren en de dag daarna ten doop gehouden. Arch. Delft, DTB Delft, 9, Doopboek OK, f. 119v.

53 Arch. Delft, DTB Delft, 57, Doopboek NK, f. 54r. Getuigen bij de doop waren Anthonie Jacobsz, grootmoeder Theodora van der Chijs en tante Margaretha van Bleiswijk.

54 Doctor Aper de Vogel, die getrouwd was met een zuster van Jacomina komen we ook nog in een ander verband tegen. Zijn naam komt voor in de boedelinventaris. Hij 'staet schuldich van geleverd geld volgens obligatie volgens sijn hand (...) twee hondert vyffteventich gulden', Arch. Delft, ONA, 58, not. Van Hasselt, 2152, Boedelin., f. 20r.

55 Arch. Delft, Arch. Weeskamer Delft, 465, Comparitieregister, deel 8, f. 119r. De weesmeesters waren Paulus Briel en Maerten Graswinckel toen Gerrit het testament aan de weeskamer toonde.

56 Wijsenbeek-Olthuis, Gevels, 95.

57 Een hoepring is een eenvoudige gladde vingerring. 'Toch kon men sporadisch ook wel 'een hoepring met negen fijne steenen' aantreffen, wat dan in tegenspraak met de naam hoepring lijkt. Trouwringen kwam men uitsluitend als zodanig tegen in de zeventiende en vroege achttiende eeuw'. Zie Kamermans, *Materiële cultuur*, 246.

58 Parels waren duurder dan diamanten.

59 Arch. Delft, ONA, 58, not. Van Hasselt, 2152, Boedelin., f. 7v.

60 Wijsenbeek-Olthuis, Gevels, 146.

61 Arch. Delft, ONA, 58, not. Van Hasselt, 2152, Boedelin., onder andere op f. 1r en f. 18r.

62 Wijsenbeek-Olthuis, Gevels, 152.

burgemeesters, veertiggraden, bewindhebbers van de VOC woonden. De bewoners van deze gracht waren over het algemeen ingedeeld in de hoogste belastingklasse.⁶³ Iets lager in aanzien, maar wel met bewoners die meestal in de hoogste belastingklasse vielen, stond een andere gracht, de Koornmarkt.⁶⁴ Gerrit woonde aan 'de westsyde van de Coremarct'.⁶⁵ Daar hadden Jacomina en Gerrit een huis gekocht. Jacomina overleed er.⁶⁶

In 1669 huwde Gerrit voor de tweede keer. Hij ging op 16 februari in ondertrouw met Cornelia Croeser (1628-1688).⁶⁷ Op 3 maart 1669 traden ze in het huwelijk. Zijn schoonvader Pieter Adriaansz. Croeser woonde aan het Noordeinde tegenover St Joris⁶⁸ en zijn 'zwager' Jan Croeser, de eerste man van Jacomina en de broer van zijn tweede vrouw Cornelia, woonde aan de Oude Delft.⁶⁹

De uitvaart van Gerrit van der Heim was chic te noemen. Op de avond van 25 oktober 1682 werd hij in het koor van de Oude Kerk begraven.⁷⁰ Begraven bij avond werd als deftig beschouwd. In de stoet werden veertien flambouwen⁷¹ gedragen en liepen er zestien lijkdragers mee.⁷²

1.4 Gerrit van der Heim als Delftse vroedschap

De positie die Gerrit in de Delftse samenleving verworven had, maakte hem een kandidaat voor een bestuursfunctie. In het Rampjaar 1672 raakte de Republiek in oorlog met Frankrijk, Engeland, Munster en Keulen. Grote paniek was het gevolg. De gebroeders De Witt werden op afschuwelijke wijze vermoord, Willem III werd tot stadhouder verheven en de aanhangers van De Witt moesten veelal het veld ruimen. Onder deze omstandigheden kreeg Willem III de bevoegdheid om een groot aantal Hollandse vroedschappen te vervangen. In Delft was Gerrit één van de degenen die tot vroedschap

⁶³ Een belasting op begraven ging naar de grootte van het vermogen of de hoogte van het inkomen. Voor de aanslag in het Middel op Begraven werd de bevolking in vijf belastingklassen ingedeeld. De klassen waren gebaseerd op een geschat vermogen of inkomsten uit de ambtelijke salarissen. De hoogstaangeslagen personen moesten voor het Middel op Begraven fl. 30 betalen en hadden een geschat vermogen van fl. 12.000 of meer. In dezelfde belastingklasse vielen ongeacht hun vermogen diegenen, die uit 'emolumenten' jaarlijks meer dan fl. 800 ontvingen en ook ongeacht hun vermogen alle universitair geschoolde medici en advocaten. De tweede belasting groep met een aanslag van fl. 15 bestond uit personen met een geschat vermogen van tussen de fl. 12.000 en fl. 6.000 en notarissen, procureurs, schouten en ambtenaren met een jaarlijks salaris tussen de fl. 400 en fl. 800. De derde klasse: personen betaalden fl. 6 en werden geschat te hebben een vermogen tussen de fl. 6.000 en de fl. 2.000 of een ambtelijk inkomen tussen de fl. 200 en fl. 400; De vierde klasse: personen met een vermogen van onder de fl. 2000 die fl. 3 betaalden en de pro-deo klasse. In de laagste twee klassen geen sprake meer van ambtelijke salarissen. Wijsenbeek-Olthuis, Gevels, 115.

⁶⁴ Wijsenbeek-Olthuis, Gevels, 154.

⁶⁵ Arch. Delft, ONA, 58, not. Van Hasselt, 2152, Boedelinv., f. 18r.

⁶⁶ Arch. Delft, ONA, 58, not. Van Hasselt, 2152, Boedelinv., f. 18r.

⁶⁷ Arch. Delft, DTB Delft, 130, Ondertrouwboeken Gerecht, f. 99r.

⁶⁸ Arch. Delft, DTB Delft, 43, Begraafboek ONK, f. 8r. Nu Noordeinde tegenover het Sint Jorisgasthuis.

⁶⁹ Arch. Delft, DTB Delft, 39, Begraafboek ONK, f. 2v.

⁷⁰ 's Avonds begraven was een deftige aangelegenheid. De overheid had begrafenisoorschriften opgesteld waarvan men van te voren wist, dat met name de rijkere mensen die zouden overtreden. Hierdoor was een imposante begrafenis een bevestiging van de maatschappelijke positie die men innam. Aanvankelijk deed men begravenissen in de avond om leges te ontduiken. Toen het eenmaal beboet ging worden, werd het voor de rijken een aantrekkelijke aangelegenheid. Hoe later men zich liet begraven hoe hoger de boete en hoe deftiger de uitvaart. Kok, Wille en Boerhof, Begraven, 132; De Jong, Deftig bestaan, 108.

⁷¹ Fakkels. Er werden net zoveel flambouw- of lantarendragers ingehuurd als er paren achter de kist liepen. Dat zou dus betekenen dat er zestien paren Gerrit vergezelden naar zijn laatste rustplaats. Kok, Wille en Boerhof, Begraven, 132.

⁷² Arch. Delft, DTB Delft, 44, Begraafboek ONK, f. 21v.

werden benoemd.⁷³ In Delft was de basis voor het stadsbestuur de veertigraad of vroedschap.⁷⁴ Om in aanmerking te komen moest men tenminste 30 jaar zijn, geen vader of broer in de vroedschap hebben en vijf jaar poorter zijn. Na 1655 moest men ook schutter zijn geweest.⁷⁵ Eenmaal in de Raad had men zitting voor het leven. De burgemeesters namen in de regering een sleutelpositie in. Zij werden door de vroedschap voorgedragen in dubbeltallen aan de stadhouder, die de magistraat koos. De burgemeesters hadden een zittingstermijn van twee jaar, waarna ze twee jaar niet in hun ambt herkozen mochten worden. Was men dus eenmaal tot de burgemeesterskamer doorgedrongen dan kon men er op rekenen dat het niet bij één ambtstermijn bleef. Zij vormden met de schout, burgemeesters, schepenen, pensionaris en de secretarissen het college van de 'Heeren van de Weth'. Dit was het eigenlijke bestuur van de stad. De burgemeesters hadden tot taak er op toe te zien dat de besluiten van de 'Weth' werden uitgevoerd en de keuren en de verordeningen van dat college werden gehandhaafd.⁷⁶ Een andere belangrijke bevoegdheid van de burgemeesters was dat zij voor gewichtige zaken de vroedschap bij elkaar konden roepen. Zij bepaalden voor de vergaderingen de agenda, deden voorstellen en beperkten zo de bewegingsvrijheid van de vroedschap. Het burgemeestersambt was een begeerd ambt. Niet alleen vanwege de grotere bewegingsvrijheid, maar ook doordat het gunstige uitzichten bood op lucratieve 'buitenambten', zoals afgevaardigde naar de Staten-Generaal, Staten van Holland, Gecommitteerde Raden of de Raad van State.⁷⁷ Een plaats in de vroedschap was het mogelijke begin van zo'n carrière, een springplank naar vaak financieel aantrekkelijke andere bestuursfuncties. Familiebanden en banden van vriendschap lijken bij toetreding tot de vroedschap een niet onbelangrijke rol gespeeld te hebben. Dat was waarschijnlijk ook voor Gerrit het geval. Belangrijk voor hem was ongetwijfeld dat schoonvader Pieter Adriaansz. Croeser deel uitmaakte van de magistraat. Croeser bekleedde er sinds 1646 verschillende functies, onder andere veertigraad, schepen en burgemeester.

Er waren ook andere interessante ambten zoals dat van schout, het hoofd van politie en justitie. Deze werd aangewezen door de Staten of de stadhouder op voordracht van de veertigraad. Dan was er de thesaurier. Hij werd gekozen door de vroedschap voor een periode van zes jaar. In die periode was hij onverkiesbaar voor andere ambten. Dit ambt was minder aantrekkelijk, want het stond onder toezicht van de burgemeesters. De thesaurier was beheerder van de stedelijke financiën. De vroedschap koos nog enkele andere functionarissen zoals drie weesmeesters, één of meer gecommitteerden naar de Staten van Holland, één ter Admiraliteit van de Maze, twee havenmeesters, twee adjuncten ter dagvaart en de pensionaris⁷⁸ en secretarissen.

73 Caminada, 'Vijftien jaren', bijlage 1. In dat jaar werd de toekomstige schoonvader van zijn zoon Anthonie (sr.), Adriaan Heinsius, afgezet. Adriaan Heinsius was de vader van de latere raadspensionaris, Anthonie Heinsius.

74 'In de vijftiende eeuw koos de zogenoemde rijkdom van Delft de eerste veertigraad, die vanaf dat moment zichzelf zou aanvullen. De vroedschap bestond van oudsher uit oud-burgemeesters en oud-schepenen; onder de rijkdom verstond men de grootste belastingbetalers van de stad. In de praktijk was het verschil tussen vroedschap en veertigraad enkel dat de veertigraad het kiescollege vormde. De veertigen kozen zonder de vroedschappen nieuwe veertigen'. 'Al met al was de groep politici door de tijd heen steeds kleiner geworden: waar in vroeger tijden alle rijken in aanmerking kwamen voor een bestuursfunctie, werden de banen eind zeventiende eeuw verdeeld onder de vaste groep van veertigen. Daarmee waren vroedschap en veertigraad dus feitelijk in elkaar geschoven'. Voor uitgebreide behandeling van Vroedschap en veertigraad. Van Roon, *Macht en gewoonte*, 24-28.

75 Deze laatste voorwaarde staat wel bij Van Rijn en niet bij Caminada. Van Rijn, 'Wroeten', 7-8.

76 De bestuurlijke (burgemeesters) en rechterlijke (schout en schepenen) macht zaten in één uitvoerend college. Van Rijn, 'Wroeten', 16; Van Roon, *Macht en gewoonte*, 29.

77 Van Rijn, 'Wroeten', 11.

78 De pensionaris was een juridisch geschoold ambtenaar, die de woordvoerder was van de stad in andere colleges bijvoorbeeld de Staten van Holland. Van Rijn, 'Wroeten', 15.

Op 30 juni van dat Rampjaar 1672 weerklonk binnen Delft de roep om de prins. Daarvoor zorgden de boeren uit Maasland en Maaslandsluis, die zich meester maakten van een poort en de stad binnendrongen, waarna ze de magistraat een schriftelijke belofte afdwongen om Willem III begin juli tot stadhouder te benoemen.⁷⁹ Het bleef betrekkelijk rustig in de stad tot 19 augustus. Toen werd bekend dat er een grote hoeveelheid krijgsmateriaal was opgeslagen in twee herbergen bij de Rotterdamse poort. De argwanende bevolking ging over tot plundering van één van de herbergen. De onrust leidde er uiteindelijk toe dat de schutterij op 30 augustus een rekest stuurde aan de prins met het verzoek de stadsregering te zuiveren. De veertigraad besloot op 5 september zijn zetels ter beschikking te stellen en de prins te vragen een besluit te nemen over de regeringsbestelling. De prins reageerde niet meteen op het verzoek. Meer dan een week bleef Delft zonder regering, want pas op 14 september verving Willem III 20 van de 40 regenten. Eén van de regenten die het veld moest ruimen was Adriaan Heinsius. Dat was niet zo verwonderlijk, want Heinsius stond bekend als aanhanger van De Witt.⁸⁰ Gerrit van der Heim was één van de 20 nieuwkomers. Vijf van de 20 regenten waren buiten Delft geboren.⁸¹ Van der Heim hoorde tot die vijf. Met hem traden onder andere Gerard Putmans en Anthonie Thierens tot de vroedschap toe. Thierens was getrouwd met Wilhelmina Croeser, een zuster van Cornelia. Hij was dus een zwager van Gerrit. Putmans ontwikkelde zich tot een steunpilaar van Willem III in Delft.

De nieuwe stadsregering kreeg in 1672 al direct met moeilijkheden te maken. De eerste conflicten concentreerden zich rond een viertal punten. Er werden allereerst bezwaren gemaakt tegen de eed, die alle vroedschappen bij verkiezingen moesten afleggen. Een tweede punt van twist – en dat raakte Van der Heim rechtstreeks – was de vraag of mensen die niet in Delft geboren waren wel voor de veertigraad in aanmerking mochten komen. Tot begin jaren 1670 gold namelijk nog de voorwaarde voor het lidmaatschap, dat alleen wie in Delft was geboren veertigraad kon worden. Na de wetsverzetten in 1672 werd deze regel afgeschaft.⁸² Een derde geschil betrof de nominatie voor het thesauriersambt. Het belangrijkste geschilpunt ging over de vraag of men een ambtstermijn zou vaststellen voor burgemeesters en schepenen, opdat de veertigen, die soms in tien of twintig jaar geen baantje gekregen hadden, ook eens aan de beurt zouden komen. Bovendien besloot men eenparig de functie nominaal te stellen voor buiten Delft geboren; de oude resoluties van 1604 en 1618 werden vernietigd. Uit het stemgedrag valt waar te nemen dat er zich in Delft een minderheidsfactie aan het ontwikkelen was die geleid werd door Putmans. Putmans werd in zijn oppositie gesteund door de prins.⁸³

Een voorbeeld van de invloed die Putmans bij Willem III had was de kwestie rond de electie van Adriaan Fijck tot één der veertigen in 1674. De tijdgenoot Teding van Berckhout verhaalde hierover 'Ick ontving dese tijdinge in den Haghe door de heer Putmans die zijn misnoegen toonde over de electie'.⁸⁴ Putmans klaagde hierover bij de prins. Het duurde geruime tijd voordat Willem III hierop reageerde. Hij gelastte een nieuwe verkiezing alsof hij daartoe het recht had.⁸⁵ In de interne conflicten in de periode koos Van der Heim bijna altijd de kant van Putmans.⁸⁶ Uit de particuliere notulen

79 Caminada, 'Vijftien jaren', 7.

80 Van Roon, *Macht en gewoonte*, 40; Hij verwijst naar Veenendaal jr., *Inventaris*, 9.

81 Caminada, 'Vijftien jaren', 10.

82 Van Roon, *Macht en gewoonte*, 27. Poorter moest men sowieso zijn, wilde men in aanmerking komen voor de veertigraad.

83 Caminada, 'Vijftien jaren', 14.

84 Arch. Delft, LA, 1290, Teding van Berckhout, part. not., f. 1r; Caminada, 'Vijftien jaren', 14.

85 Arch. Delft, LA, 1290, Teding van Berckhout, part. not., f. 1v-f. 2r; Caminada, 'Vijftien jaren', 14.

86 Voor de stemmingen in de conflicten zie de bijlagen bij de scriptie van Caminada, 'Vijftien jaren'.

van Teding van Berckhout komt Gerrit van der Heim niet naar voren als een regent die prominent aanwezig is. Zijn naam wordt zelfs zelden genoemd. In 1677 werd hij door Willem III overgeslagen om schepen te worden.⁸⁷ In 1679 greep hij naast de functie van weesmeester. Hij kreeg slechts vijf stemmen.⁸⁸ Zowel in 1677 als in 1678 deed hij een gooi naar het burgemeestersambt, maar tevergeefs. Beide keren deed hij dat te laat buiten de nominatie om.⁸⁹ Dat Gerrit van der Heim niet zoveel voet aan de grond kreeg in de vroedschap was wellicht mede te wijten aan het feit dat hij behoorde tot de minderheidsfactie die in de loop van de tijd steeds minder vat kreeg op de regering van Delft. Bovendien was zijn schoonvader in 1677 overleden.

1.5 Anthonie Gerritsz. van der Heim

Bij zijn eerste vrouw had Gerrit vier kinderen gekregen. De oudste, Clara (1649-1695), trouwde maar liefst drie maal.⁹⁰ Het tweede kind, Theodora, kwam na twee dagen na de geboorte al te overlijden. Het derde kind, Anthonie, werd in 1652 geboren en overleed na vier dagen. Het vierde kind, ook Anthonie genaamd, bleef leven.

De tweede Anthonie (1653-1714) groeide op in Delft en woonde aan de Koornmarkt. Op 27 april 1673 schreef hij zich in aan de juridische faculteit van de universiteit van Leiden.⁹¹ In het *Album Studiosorum* staat achter zijn naam de leeftijd van 23 jaar. Hij moest echter nog 20 worden. Op enig moment heeft hij de Leidse universiteit verlaten, want hij studeerde af op 17 juli 1679 aan de universiteit van Harderwijk.⁹² Anthonie Gerritsz. legde de eed als advocaat af voor het Hof van Holland op 4 augustus 1679.⁹³ Op 28 maart 1683 trad hij in het huwelijk met Catharina Heinsius (1651-1706)⁹⁴ een zuster van de (latere) raadpensionaris Anthonie Heinsius. Door dit huwelijk raakten de Van der Heims verzwaagd aan die familie. Ze werden ook familie van het geslacht Sluysken. Een zuster van Catharina, Maria, was gehuwd met Frederik Sluysken. Sluysken, heer van Ter Horst, was onder andere schepen te Amsterdam en president van het Hof van Holland, Zeeland en Westfriesland.⁹⁵

In juni van 1683 kwam Anthonie Gerritsz. in het volledige bezit van zijn vaders brouwerijen.⁹⁶ Bij de begrafenis van zijn eerste zoon in 1684 vertrok de stoet vanuit de brouwerij 'De Halve Maen'. Zijn zoon werd net als Anthonie's vader begraven in het koor van de Oude Kerk.⁹⁷ In de bronnen wordt

87 Arch. Delft, LA, 1290, Teding van Berckhout, part. not., f. 43r.

88 Arch. Delft, LA, 1290, Teding van Berckhout, part. not., f. 58v-f. 59r.

89 Arch. Delft, LA, 1290, Teding van Berckhout, part. not., f. 52r (1677) en f. 58r (1678).

90 Gerard van Segvelt op 20 augustus 1670. Zie Roelants, *Gulden Boek*, deel I, 49; Arch. Delft, DTB Delft, 131, *Ondertrouwboeken Gerecht*, f. 14r. Haar tweede echtgenoot Abraham Sas, Roelants, *Gulden Boek*, deel I, 49; Arch. Delft, DTB Delft, 76, *Ondertrouwboek NK*, f. 31v. Derde echtgenoot Johan de Vlamingh, Arch. Delft, DTB Delft, 77, *Ondertrouwboek NK*, f. 55r.

91 UBL, *Album Studiosorum*, kolom 583.

92 Deze universiteit had een dubieuze reputatie. Het verhaal ging dat men in Harderwijk naast bokking en bosbessen ook bullen kon kopen. De Jong, *Met goed fatsoen*, 197. Het kwam regelmatig voor dat een student enkele jaren college volgde in Leiden en dan promoveerde in Harderwijk of Utrecht, waar titels makkelijker waren te behalen. Kooijmans, *Onder regenten*, 192.

93 Huijbrecht, Scheffers en Scheffers-Hofman, *Album Advocatorum*.

94 Arch. Delft, DTB Delft, 133, *Ondertrouwboek Gerecht*, f. 28v. Catharina Heinsius was weduwe en getrouwd geweest met Dirck van Bleiswijck.

95 Elias, *Vroedschap*, deel II, 848.

96 Zie paragraaf 1.3.

97 Arch. Delft, DTB Delft, 44, *Begraafboek ONK*, f. 58r.

Afb. 3 Op de plek waar nu het negentiende eeuwse gebouw staat waar de Zwitserse ambassade in gehuisvest is, heeft het geboortehuis van Anthonie van der Heim gestaan (foto J.M. Dral-Pieters, 2016).

Anthonie nooit moutmaker genoemd zoals zijn vader. Het is de vraag of hij het beroep ook daadwerkelijk heeft uitgeoefend. Al spoedig zou hij kiezen voor een bestuurlijke carrière.

In 1687 werd Anthonie gekozen in de veertigraad. Aan het eind van het jaar 1686 was er in de raad een conflict dat zo hoog opliep dat de meerderheidsfactie ten huize van de president-burgemeester Harper Maertensz. Tromp vergaderde en de minderheidsfactie bijeenkwam bij de schout Johan de la Faille thuis. De ruzie ging over de verdeling van de ambten tussen de beide facties. De leider van de minderheid, Gerard Putmans, weigerde de eed af te leggen en blokkeerde zo de verkiezing van nieuwe raden. Op nieuwjaarsdag werd een compromis bereikt, zodat op 3 januari 1687 vier nieuwe veertigraden konden worden gekozen.⁹⁸ De betreffende veertigraden waren Jacob Arentsz. van der Dussen, Adriaan Christiaansz. Groenewegen, Maarten Pietersz. Hogenhouck en Anthonie Gerritsz. van der Heim. Anthonie bekleedde ook nog een aantal andere bestuurlijke functies. In 1688 en 1690 was hij havenmeester binnen en buiten de stad. Tot slot werd hij benoemd tot hoogheemraad van Delfland. In 1690 werd hij raadsheer in de Hoge Raad⁹⁹ en rekenmeester van de domeinen van Holland.¹⁰⁰ De familie Van der Heim verhuisde daarom van Delft naar Den Haag en Anthonie verliet in 1692 de Delftse vroedschap.¹⁰¹ Normaliter verloor een Delftenaar die zich ergens anders vestigde zijn poorterschap. De veertigraad wilde in het geval van Anthonie Gerritsz. daarop een uitzondering maken. Al bij zijn vertrek had het college besloten, dat hij na terugkomst zijn poorterschap zou terugkrijgen en ook onmiddellijk weer in de raad gekozen mocht worden. De minderheidsfactie wilde hem graag behouden voor de raad.¹⁰² Het initiatief hiertoe kwam van de burgemeester, die tot deze factie behoorde.¹⁰³ Hier speelde dus duidelijk ook factiebelang. In 1698 ontstond er door een overlijden een vacature en de raad liet hem tussentijds, in oktober, weer toe.¹⁰⁴

Het echtpaar vertrok naar Den Haag en huurde een huis aan de 'noordzijde' van het Lange Voorhout,¹⁰⁵ een lommerrijke laan waar in de zestiende en zeventiende eeuw grote herenhuizen werden gebouwd. De straat werd geciviliseerd door de kronkelige wandelpaadjes te vervangen door een rechte bestrating langs de huizen. In het midden van de laan werd een schelpenpad aangelegd. De waterputten werden vervangen door deftige waterpompen. Zo kreeg de laan een chique uitstraling.¹⁰⁶

Een reconstructie naar de bewoners op basis van de historische gegevens is een lastig karwei, omdat veel mensen huizen huurden en er een grote mobiliteit was.¹⁰⁷ In het lidmatenregister van de Hervormde Gemeente ziet men dat Anthonie Gerritsz. van der Heim het Voorhout onder andere

⁹⁸ Arch. Delft, LA, 1290, Teding van Berckhout, part. not., f. 55v; Caminada, 'Vijftien jaren', 27 en bijlage 1.

⁹⁹ Boitet, Beschrijving, 90; Van Roon, Macht en gewoonte, 73-74 en 217-218.

¹⁰⁰ HGA, Herenboekje 1704, 27; HGA, KHG, 264, RL, 58.

¹⁰¹ Arch. Delft, LA, 1290, Teding van Berckhout, part. not., f. 55v; HGA, OA, 1054, Register Nieuwe burgers. Anthonie sr. komt niet voor in het register van nieuwe burgers. Hij had een functie bij de Hoge Raad en woonde op het Lange Voorhout. Het Lange Voorhout viel onder het Hofgebied en niet onder het dorp Den Haag. Dat is de reden dat we hem tevergeefs zullen zoeken in dit register. Het Hofgebied had een eigen rechtspraak en een eigen politie.

¹⁰² Van Roon, Macht en gewoonte, 73-74 en 217-218.

¹⁰³ Van Roon, Macht en gewoonte, 218.

¹⁰⁴ Van Roon schrijft dat Van der Heim ook weer terugkeerde naar Delft. Hij zal wellicht in Delft een huis (of huizen) hebben aangehouden. Hij overleed echter in Den Haag. Arch. Delft, DTB Delft, 47, Begraafboek ONK, f. 76v.

¹⁰⁵ HGA, Herenboekje 1704, 27. Doordat men in Den Haag en andere kustplaatsen op kaarten de zee aan de bovenkant tekende, werd de westzijde de 'noordzijde' genoemd. We houden als aanduiding in de benaming de juiste windrichting aan.

¹⁰⁶ Wijsenbeek-Olthuis (red.), Lange Voorhout, 78-79.

¹⁰⁷ Wijsenbeek-Olthuis (red.), Lange Voorhout, 14.

bewoonde met vooraanstaande personen zoals Filips Doublet, heer van St. Annaland, lid van een familie die al generaties lang ontvanger-generaal was, Willem van den Broeck, heer van Vrijenhoeven, zijn zwager Sluysken, Huijbert Rooseboom, president van de Hoge Raad en de heer Van de Lier, lid van de Staten-Generaal en de heer Van der Does, procureur van de Raad van Brabant.¹⁰⁸ Daarnaast bevolkten vooraanstaande families als Bentinck, Van Reede, Torck, Hop, Fagel, en Van der Dussen het Voorhout.¹⁰⁹ Willem Bentinck erfde het huis van zijn vader, de favoriet van Willem III, in 1709.¹¹⁰ De jonge Bentinck, geboren in 1704, bracht een groot deel van zijn jeugd door in Engeland en kwam pas in 1719 naar de Republiek.¹¹¹

Waar woonde Van der Heim nu precies? Antwoord daarop krijgen we niet met volstrekte zekerheid. De latere raadpensionaris woonde volgens een adreslijst, die werd opgesteld door de Sociëteit van 's-Gravenhage¹¹² ten behoeve van de belastingheffing voor het Familiegeld evenals zijn vader aan de 'noordzijde' van het Lange Voorhout gewoond.¹¹³ Door de combinatie van adreslijst en de bijlage uit het werk van Wijsenbeek-Olthuis kan men het huis vinden waar vader en zoon Van der Heim hoogstwaarschijnlijk hebben gewoond. Willem van den Broeck, heer van Vrijenhoeven, raadsheer in de Hoge Raad en gehuwd met Françoise Fagel was zijn buurman aan de ene kant, dat is nu nummer 44. Aan de andere kant van het pand waar Van der Heim woonde, stond het woonhuis van Alida de Graeff, vrouwe Van Heemstede, dochter van aanzienlijke Amsterdamse ouders: Andries de Graeff en Elisabeth Bicker van Swieten.¹¹⁴ Hoogstwaarschijnlijk heeft Van der Heim Lange Voorhout 42 gehuurd. De Zwitserse ambassade is er nu in gehuisvest.

In 1706 overleed Catharina. Zij werd begraven in de Oude kerk in Delft.¹¹⁵ In 1714 volgde Anthonie Gerritsz. dezelfde gang. Hij overleed op 12 december 1714. Uit een brief aan raadpensionaris Heinsius bleek, dat diens zwager plotseling was gestorven.¹¹⁶ Hij werd op 18 december om tien uur 's ochtends door zestien dragers – net zoveel als zijn vader – van zijn huis in de lijkkoets gezet. Zij

¹⁰⁸ Voor een overzicht van lidmaten zie HGA, KHG, 264, RL, 51-69.

¹⁰⁹ Wijsenbeek-Olthuis (red.), *Lange Voorhout*, 116.

¹¹⁰ Wijsenbeek-Olthuis (red.), *Lange Voorhout*, 248.

¹¹¹ Huffel, Bentinck, 1.

¹¹² Wagenaar, 'Dat de regering', 23. In de vroeg-moderne tijd waren er vier instellingen die claimden het recht van magistratuur te hebben over het dorp Den Haag. Dat waren de Hoge Raad, het Hof van Holland, de Grafelijkheidsrekenkamer en de magistraat van het dorp. Na het begin van de Opstand gingen zij een 'gemeenschappelijke regeling' aan, die de belasting moest gaan innen ten behoeve van de oorlogvoering. Dit samenwerkingsorgaan zou de Sociëteit van 's-Gravenhage gaan heten. Het was aanvankelijk louter een belastinginningsorgaan. Als snel kreeg de Sociëteit meer taken. Ze bood een veelheid van diensten aan, in bijna alle sectoren waarin de overheid actief was. Aan het einde van de achttiende eeuw hield zij zich nog steeds met belastinginning bezig, maar had ze onder andere ook het materiële beheer over een eigen kerk – de Nieuwe Kerk – en een kerkhof, over de Haagse straatlantaarns, de brandweer en een eigen spoorwag.

¹¹³ HGA, Buurten, 83, Buurdboek, 65 (eigen telling). Voor het doen van een 'opschrijving en taxatie in het familiegeld' krachtens de resolutie van de Staten van Holland d.d. 19 april 1715 moesten er 'biljetten' worden rondgebracht. In het Buurdboek staat een adressenlijst waarop Van der Heim voorkomt. Dit is een jaar na het overlijden van zijn vader. De huurwaarde was fl. 1400. *Algemeen Nederlandsch Familieblad* 81 (1884), 6. In Wijsenbeek-Olthuis, *Lange Voorhout* is een bijlage met bewoners (bewoners zijn: eigenaren, eigenaren/bewoners of alleen maar bewoners) opgenomen; hierin, komen we Anthonie van der Heim, zowel vader als zoon, helaas niet tegen.

¹¹⁴ In 1715 brachten de deken en de hoofdmannen van de buurt de biljetten rond voor taxatie van vermogens en vonden het huis naast Van der Heim gesloten. Wagenaar, 'Dat de Regering', 127; HGA, Buurten, 83, Buurdboek, 65 (eigen telling), www.genealogieonline.nl. Voor Alida de Graeff zie Elias, *Voedschap*, deel I, 521.

¹¹⁵ Arch. Delft, DTB Delft, 46, Begraafboek ONK, f. 186r.

¹¹⁶ Veenendaal jr., *Briefwisseling*, deel XVI, 351, Groeninx aan Heinsius 14 december 1714. Mr Willem Sluysken, neef van Heinsius, volgde de Van der Heim op als een van de rekenmeesters van de Kamer van Rekening van de Grafelijkheidsdomeinen van Holland. Zie Veenendaal jr., *Briefwisseling*, deel XV, 566 n.z.

begeleiden het lijk tot de Rijswijkseweg en werden daar bedankt voor de moeite. Zij keerden terug om ‘te verdrinken 20 gulden, die dien selven avond bij de secretaris wierden geconsumeert’.¹¹⁷ Anderen brachten het lichaam van Anthonie Gerritsz. naar Delft. Daar werd hij in de Oude Kerk begraven.¹¹⁸

1.6 Jeugd van Anthonie

Op 29 november 1693 werd in Den Haag Anthonie, de latere raadpensionaris, geboren. Hij was de jongste zoon van Anthonie Gerritsz. en Catharina Heinsius. Er waren hem twee broertjes voorgegaan, maar zij waren vroeg gestorven. Gerard werd geboren in 1684 en overleed kort na de geboorte. Een tweede kindje, alweer een jongetje, kwam een jaar later dood ter wereld. Maria Adriana werd geboren op 16 mei 1686 en bleef wel leven. Zij was in Delft geboren en zeven jaar ouder dan haar broer Anthonie.¹¹⁹ Het jongste kind was ook een meisje, Jacoba Gerarda geheten. Zij werd in 1694 geboren en leefde slechts drie jaar. Van de vijf kinderen haalden er dus twee de volwassen leeftijd. Op 27 juli 1706 verloren zij op minderjarige leeftijd hun moeder. Anthonie was toen 12 jaar.

De eerste stappen zal hij gezet hebben in het ouderlijk huis aan het Voorhout. Over zijn jeugd is weinig bekend. De jonge Anthonie ontmoette wellicht telgen uit bovengenoemde geslachten. De familie Van der Heim was uiteraard lid van de Nederduitse gereformeerde kerk. In de buurt van het Lange Voorhout stonden er drie. Twee daarvan stamden uit de Middeleeuwen. De Grote Kerk was de enige publieke kerk voor het dorp Den Haag. De Kloosterkerk aan het Lange Voorhout stond in het Hofgebied. De derde godshuis stamde uit de zeventiende eeuw en werd dan ook de Nieuwe Kerk genoemd. Deze kerk behoorde ook tot het Hofgebied. Hier werd op 1 december 1693 onder toezicht oog van de raadpensionaris Anthonie Heinsius, die als één der getuigen aanwezig was, Anthonie ten doop gehouden.¹²⁰ Maar de familie Van der Heim bezocht ook de andere kerken. Anthonies jongere zuster werd in de meer nabije Kloosterkerk gedoopt.¹²¹ Maria Adriana en Anthonie legden in 1703 respectievelijk 1712 belijdenis af van hun geloof.¹²²

Het lag voor de hand dat Anthonie een universitaire opleiding zou gaan volgen. Daarvoor moest hij echter eerst de Latijnse school doorlopen.

De Latijnse school

Het archief van de Latijnse school voor onze periode is helaas niet bewaard gebleven. Het begint pas in 1816. Van zijn schooltijd valt derhalve weinig te reconstrueren.

De Latijnse school was uitsluitend bestemd voor jongens en was de vooropleiding voor een studie aan de universiteit. Uiteraard werd het onderwijs in het Latijn gegeven net als op de universiteit.

¹¹⁷ HGA, Buurten, 83, Buurdboek, 80-81 (eigen telling).

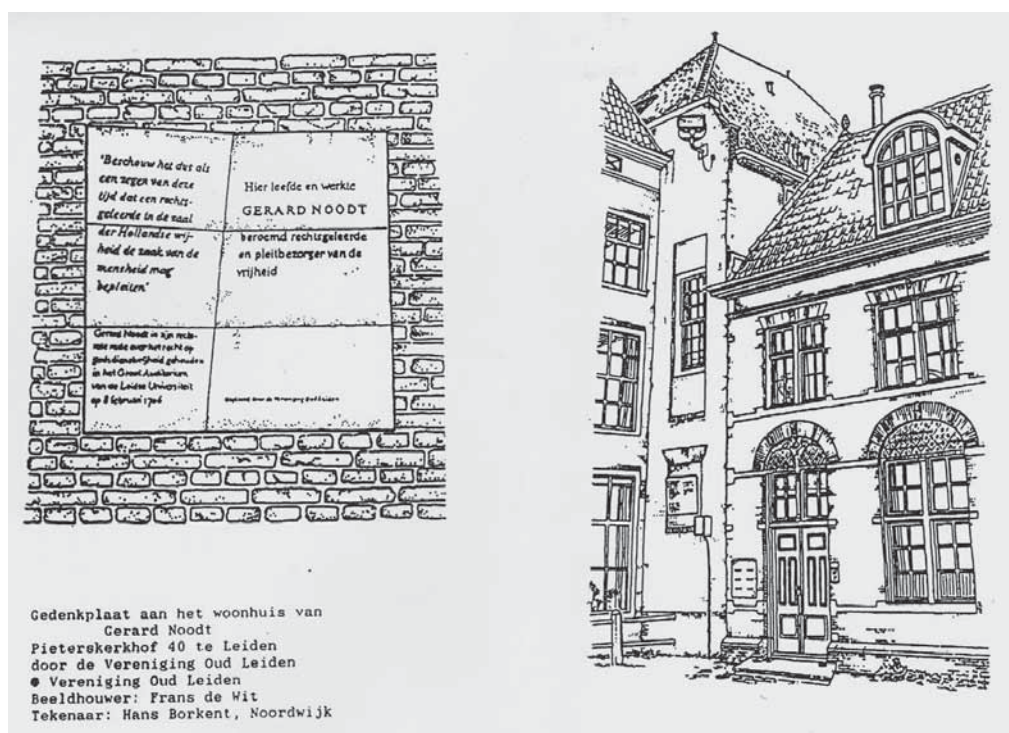
¹¹⁸ Arch. Delft, DTB Delft, 47, Begraafboek ONK, f. 76v.

¹¹⁹ Arch. Delft, DTB Delft, 12, Doopboek OK, f. 20r. Bij de doop was Adam van der Heim getuige.

¹²⁰ HGA, DTB Den Haag, 241, Doopboek NK, f. 42v. Dat de Nieuwe Kerk werd uitgekozen voor de doop is niet onlogisch. De Sociëteit van 's-Gravenhage had deze kerk laten bouwen in de zeventiende eeuw en beheerde haar. Wagenaar, ‘Dat de regering’, 166-167.

¹²¹ HGA, DTB Den Haag, 175, Doopboek Kloosterkerk, 59.

¹²² HGA, KHG, 264, RL, 402 resp. 497.

Afb. 4 De gehavende plaquette op het huis waar professor Gerard Noodt heeft gewoond, Pieterskerkhof 40, Leiden. Op 18 mei 1988 is de bronzen plaquette van Frans de Wit onthuld (foto J.M. Dral-Pieters, 2016) en tekening van de plaquette en woonhuis (Hans Borkent).

Van der Heim zat op deze school gedurende de jaren 1705 tot en met 1709.¹²³ In de eerste klas werd er alleen Latijn onderwezen. In de tweede klas hield men zich bezig met het lezen van de klassieken. Ook kreeg men in deze klas de beginselen van het Grieks. In de hogere klassen leerde men brieven en gedichten in deze twee talen schrijven en kreeg men onderwijs in de rhetorica.¹²⁴

De school had goede leerkrachten in dienst. In 1692 was Pancras Mattheus van Maaswijk rector van de Haagse Latijnse school geworden.¹²⁵ Deze bekleedde ook in de schooltijd van de jonge Anthonie nog het rectoraat. Van Maaswijk was uit Leiden afkomstig en had in die stad de Latijnse school gevolgd. Daarna studeerde hij aan de Leidse universiteit. In 1680 was hij rector in Breda en het jaar daarop werd hij als conrector in Delft gevraagd. Dit sloeg hij echter af, maar in 1686 werd hij weer gevraagd. Nu maakte hij de overstap naar Delft wel. Daar werd hij de opvolger van de bekende Jacobus Perizonius¹²⁶ die tot hoogleraar was benoemd te Franeker in de geschiedenis en welsprekendheid.¹²⁷ Naast zijn werk hield Van Maaswijk zich bezig met wetenschapsbeoefening. Hij had verdienstelijke publicaties op zijn naam staan. Hij overleed in 1719 op 62-jarige leeftijd.

In 1697 wist Van Maaswijk de Dordtse conrector Johannes Jens aan te trekken voor dezelfde positie in Den Haag.¹²⁸ De 26-jarige Jens was een begaafd spreker en een aanwinst voor de school. Hij mocht op 13 november 1697 – nog geen half jaar in dienst – in de Hoogduitse kerk een feestrede uitspreken ter gelegenheid van de vrede van Rijswijk. Net als zijn rector publiceerde hij. Zo verscheen er van hem in 1697 een traktaat over de fundamenteën van de ‘medecine’. Dordrecht deed verwoede pogingen hem terug te halen hetgeen uiteindelijk lukte. In 1700 werd hij daar rector.

Een derde docent was Adrianus Berkhout. Hij kwam in 1692 en bleef tot zijn dood in 1723. Berkhout kwam uit Den Haag, maar was in 1682 rector geworden in Schoonhoven. Na een beroep naar Gouda afgeslagen te hebben ging hij aan de Latijnse school van Den Haag werken. Anthonie Ponderus gaf les aan de tweede klas. Hij had aanvankelijk het beroep van chirurgijn uitgeoefend. De eerste klas stond onder de hoede van Augustinus de Bacquere. Hij is twintig jaar aan de school verbonden geweest.

De Universiteit

De eerste universiteit in de Noordelijke Nederlanden werd gesticht in Leiden. Het lijdt geen twijfel dat Leiden uitgekozen werd door Willem van Oranje naar aanleiding van het doorstane beleg. Leiden was in de tijd dat Anthonie er studeerde nog een stad, die na diverse uitleggen geheel verschoolen lag achter de stadswallen. Het oudste gedeelte van de stad was de Breestraat, ooit de dijk waaraan Leiden was ontstaan. Het Rapenburg en het Steenschuur waren brede grachten met mooie linden.

¹²³ HGA, De Latijnse school, deel 2, leerlingenlijsten over de periode 1700–1838. Van der Heim komt voor in de jaren 1705–1709. 28. De map staat op de studiezaal.

¹²⁴ Prak, *Gezeten burgers*, 209. Over de Latijnse school in het algemeen zie Frijhoff, *La société néerlandaise*; Bastiaanse, Bots en Evers (eds.), ‘Tot meesten nut ende dienst van de jeught’.

¹²⁵ HGA, OA, 57, Res. baljuw, f. 2r. De gegevens over de docenten van de Latijnse school komen tevens uit een ongepubliceerd manuscript van Sv. E. Veldhuijzen, berustende op het Haags Gemeente Archief. Het manuscript heeft titel noch datum. Met dank aan de heer C.J.J. Stal.

¹²⁶ Perizonius zou later één van de hoogleraren van Anthonie worden aan de universiteit van Leiden.

¹²⁷ Veldhuijzen.

¹²⁸ HGA, OA, 57, Res. baljuw, f. 187v.

Hier woonden de aanzienlijkste families van Leiden. Aan het Rapenburg stond ook de universiteit, die gevestigd was in een voormalige kloosterkerk.¹²⁹ De faculteiten werden opgericht naar middeleeuws voorbeeld: de artes (filosofie en letteren), theologie, rechten en medicijnen.¹³⁰ Drie partijen hadden een vinger in de pap in het bestuur van de academie. Allereerst de Staten van Holland. Zij hadden een permanente vertegenwoordiging in de personen van drie curatoren. Samen met de vier burgemeesters vormden zij het college van curatoren en burgemeesters. En ten slotte was er de senaat. Hierin zaten alle professoren, onder leiding van de rector magnificus en vier assessoren, de vertegenwoordigers van de vier faculteiten.¹³¹ Toen Van der Heim zich inschreef in 1709 was Johannes Voet (1647-1713) rector. Ten tijde van zijn promotie was Jacobus Gronovius (1645-1716) rector magnificus. Gronovius was hoogleraar geschiedenis en Grieks.¹³²

Het onderwijs viel uiteen in colleges en disputaties. De colleges werden weer onderverdeeld in publieke, die voor iedere ingeschreven student vrij toegankelijk waren en private colleges. De publieke colleges waren hoorcolleges, waarbij het de bedoeling was dat de student aantekeningen maakte en zelfstandig de stof overdacht. Op de private lessen werd er gediscuteerd en moest een student stellingen verdedigen tegen medestudenten onder leiding van een praeses, meestal een hoogleraar. Voor deze lessen moest extra betaald worden. Ze waren voor de professoren financieel aantrekkelijk. Het geven van privata ging hand in hand met het verwaarlozen van de publieke colleges. De disputaties waren er in allerlei soorten en maten. Wanneer men uitging van een bepaalde reeks (dus geen losse onderwerpen) in besloten kring behandeld en regelmatig gehouden, dan werd zo'n club studenten een collegium genoemd.¹³³

Er bestond geen toelatingsexamen, maar er werd wel van uitgegaan dat een student een voldoende vooropleiding had genoten, dat wil zeggen voldoende Latijn kende om de colleges met vrucht te kunnen volgen. Eigenlijk was het onderwijs op de Latijnse school onontbeerlijk voor de aspirant-student, tenzij hij privéonderwijs kreeg, dat op hetzelfde eindresultaat uitkwam. Door zijn inschrijving werd de student lid van de universitaire gemeenschap, de *civitas academica*. Zodoende had hij bepaalde privileges. De leden van deze gemeenschap genoten vrijdom van diverse verplichtingen. Men had eigen regels en een eigen universitaire rechtbank, de Academische Vierschaar.¹³⁴

Men kon twee graden behalen. Die van doctor was de meest aanzienlijke, maar met een licentiaatsbul waren de carrièremogelijkheden niet minder. De keuze tussen beide graden werd vooral door financiële overwegingen bepaald. De doctorsbul was duurder.¹³⁵

De afgestudeerde in de rechten had gedegen kennis van Romeins recht. Soms werd er bij de keuze van de studieonderwerpen rekening gehouden met wat voor de student later van nut kon zijn.¹³⁶ De studie rechten werd steeds vaker gevolgd door regentenzoons die voorbestemd waren om een bestuurlijke functie te gaan vervullen. Men achtte kennis van politieke en juridische zaken voor

129 Prak, *Gezeten burgers*, 25-29.

130 Roberts & Otterspeer, 'Onderwijs', 203.

131 Roberts & Otterspeer, 'Onderwijs', 203.

132 UBL, *Album Studiosorum* kolom 819; Van Poelgeest (samenst.), *Leidse hoogleraren*, deel 5, De Letterenfaculteit, 42.

133 Otterspeer, 'Onder professoren', in: Derks (eindred.), *Nederland in de wereld*, 255-257; Prak, *Gezeten burgers*, 212.

134 Ahsmann, *Collegia*, 247-248.

135 Ahsmann, *Collegia*, 263-264.

136 Ahsmann, *Collegia*, 253-254.

een bestuurlijke functie onontbeerlijk. Het aantal vroedschappen dat ook nog in het familiebedrijf actief was, werd in de tweede helft van de zeventiende eeuw en vooral de laatste decennia daarvan steeds minderm,¹³⁷ het aantal juristen onder hen steeds groter.

Op 25 april 1709 werd Anthonie ingeschreven aan de rechtenfaculteit van de Leidse universiteit. Als leeftijd gaf hij twintig op, terwijl hij vijftien was.¹³⁸ Men komt studenten tegen uit alle windstreken. Van der Heim ging ook in Leiden wonen. Hij ging in de kost bij juffrouw Van Ham met drie andere studenten.¹³⁹ Haar adres is onbekend. Lang heeft hij er echter niet gewoond. In 1710 stond hij nog wel geregistreerd bij juffrouw Van Ham, maar zonder bedrag bij zijn naam.¹⁴⁰ Hij was toen al teruggekeerd naar Den Haag. In de maand juni van 1710 was hij secretaris van de Generaliteitsrekenkamer geworden.¹⁴¹ Hij deed dus zijn studie in ruim twee jaar. In 1711 komt hij niet meer in het register voor. Op 28 december van dat jaar verdedigde hij zijn proefschrift *Disputatio juridica inauguralis ad Leg. 18 C de transactionibus*.¹⁴² Deze 20 pagina's tellende dissertatie, vergezeld van vier stellingen, heeft als onderwerp de bevoegdheid van partijen om in geval van een misdrijf te schikken en te onderhandelen, behalve als het echtscheiding betreft.¹⁴³ Hij promoveerde bij de professoren Gerard Noodt en Jacob Perizonius.

Noodt was op 4 september 1647 in Nijmegen geboren. Hij bezocht de academies van Leiden, Utrecht en Franeker, waar hij in 1669 promoveerde bij Taco van Glins. In Leiden studeerde hij naast rechten ook letteren. In zijn geboortestad werd hij advocaat, een ambt dat hij met succes uitoefende. Maar de meeste roem zou hij oogsten als hoogleraar. In 1671 begon hij als hoogleraar aan de Nijmeegse Kwartierschool. Door de onderhandelingen over een vrede was Nijmegen in die jaren een trefpunt van zeer invloedrijke personen. Hij leerde er Willem van Haren en Hieronymus van Beverning kennen. De Pruisische gezant Werner von Blaespiel bood hem een professoraat in Duisburg aan. Noodt sloeg dit aanbod echter af. Van Haren, curator van de Franeker universiteit, haalde hem in 1679 naar Friesland. Een jaar later probeerde Utrecht de beroemde hoogleraar al te strikken.¹⁴⁴ Dat lukt uiteindelijk in 1684. Na twee jaar hoogleraar in Utrecht te zijn geweest aanvaardde hij echter een professoraat aan de universiteit van Leiden, waar Van Beverning curator was.¹⁴⁵ Aan die universiteit zou hij verbonden blijven tot zijn dood in 1725. Hij was er hoogleraar staats- en burgerlijk recht. Hij hield van de Cartesiaanse filosofie zonder zelf een Cartesiaan te worden.¹⁴⁶ Noodt behoorde tot de 'liberale' stroming in de gereformeerde kerk en sympathiseerde openlijk met de Remonstranten.¹⁴⁷ Hij was een 'lover of freedom' en hij durfde daarvoor uit te komen.¹⁴⁸ De macht lag niet bij de vorst,

¹³⁷ De Jong, *Met goed fatsoen*, 195.

¹³⁸ UBL, *Album Studiosorum*, kolom 809 (1709).

¹³⁹ ELO, Stadsarchief Leiden (Stadsbestuur [SAII]), 7357, Register i.v.m. accijnsvrijdom (op naam hospes), 1709.

¹⁴⁰ ELO, Stadsarchief Leiden (Stadsbestuur [SAII]), 7306, Register i.v.m. accijnsvrijdom, 1710.

¹⁴¹ NL-HaNA, Arch. St.-Gen., 12281, Commissieboeken, f. 135r; NL-HaNA, Arch. St.-Gen., Res. 2 juni 1710, 623.

¹⁴² UBL, ASF, 389, 1669-1745, f. 132r. Vertaling: Over de Wet 18 C op de overeenkomsten. Zie UBL, Bijzondere Collecties nr. 237 B7.

¹⁴³ Met dank aan mevr. mr. L.J. van Soest-Zuurdeeg te Oegstgeest, die zo vriendelijk was de Latijnse tekst kort samen te vatten.

¹⁴⁴ Van den Bergh, Noodt, 46.

¹⁴⁵ Van den Bergh, Noodt, 61.

¹⁴⁶ Van den Bergh, Noodt, 20-21.

¹⁴⁷ Van den Bergh, Noodt, 326.

¹⁴⁸ Van den Bergh, Noodt, 333. Hij kwam op voor volkssoevereiniteit. Yvonne Verkaik kopte in een artikel in Elsevier van 6 februari 1999, dat niet de Fransen, maar Noodt de basis legde voor het begrip volkssoevereiniteit.

maar bij de burgers, hield hij zijn gehoor in Leiden voor.¹⁴⁹ Onder zijn leiding de werkte de jonge Anthonie van der Heim aan het laatste gedeelte van zijn studie, de promotie.¹⁵⁰

De tweede hoogleraar, die Van der Heim begeleidde was Jacob Perizonius. De in 1651 in Appingedam geboren Perizonius was de zoon van een hoogleraar theologie, die onder andere in Hamm, Westfalen aan het Gymnasium Illustre werkte. Hij probeerde een professoraat te krijgen te Deventer, wat evenwel mislukte. Jacob was daarom korte tijd (oktober-december 1681) corrector van de Latijnse school in Delft. Na drie maanden kwam het gewenste professoraat dan toch en ging hij geschiedenis en welsprekendheid doceren aan de universiteit van Franeker. In 1693 werd hij met de zelfde leeropdracht aan de Leidse universiteit benoemd. Vanaf 1702 kwam daar vaderlandse geschiedenis bij. In 1707-1708 was hij rector van de universiteit. In 1715 overleed hij. Hij stond bekend om zijn kritische houding ten opzichte van de antieke geschiedschrijvers.¹⁵¹

1.7 Het gezin van Anthonie

Vader en zoon Anthonie bleven achter nadat Anthonies zus Maria Adriana, in 1704 was getrouwd met Willem Sluysken (1673-1725)¹⁵² en moeder Catharina in 1706 was overleden. Zij heeft de promotie van Anthonie en het verkrijgen van zijn eerste ambt als secretaris van de Generaliteitsrekenkamer niet meer meegemaakt. Toen zijn vader kwam te overlijden in 1714 was Anthonie nog de enig overgebleven Van der Heim in het huis aan het Voorhout. In het kohier van het Familiegeld van 1715 stonden achter zijn naam de volgende gegevens vermeld: hij was eigenaar van de buitenplaats Delfvliet,¹⁵³ had één koets met twee paarden, één rijpaard en hij had vier dienstboden in dienst. Bij de te betalen huur voor de woning stond geen bedrag, maar een liggend streepje.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Noodt, *Redevoering*.

¹⁵⁰ NNBW, deel II, kolom 999-1001; Van Poelgeest (samenst.), *De Leidse hoogleraren*, deel 3, *De rechtenfaculteit*, 54-55.

¹⁵¹ Bedaux, 'Jacob Perizonius', op: <http://www.dwc.knaw.nl/perizonius-jacob-1651-1715> (geraadpleegd op 9-12-2015).

¹⁵² Willem Sluysken, Heer van Ter Horst, Raadsheer in de Hoge Raad in Holland, Zeeland en Westfriesland (1701), secretaris van de stad Haarlem, Raad en rekenmeester der domeinen van Holland (1715), zoon van Frederik Sluysken (1644-1710) en Maria Heinsius. Zij was een zuster van de raadpensionaris Anthonie Heinsius. Zie Elias, *Vroedschap*, deel II, 848-852.

¹⁵³ HGA, Buurten, 83, Buurdboek, 65 (eigen telling) zoals uit de overgenomen gegevens in het Buurdboek afkomstig uit het kohier van het Familiegeld blijkt, was Van der Heim al in 1715 in het bezit van de buitenplaats. Delfvliet bestaat niet meer, maar de locatie waar de buitenplaats heeft gestaan weten we wel en er zijn ook restanten van gevonden door archeologen. In de 'Archeologische kroniek' van het tijdschrift *Holland* 33 (2001) 114 verscheen de volgende tekst over Delfvliet: 'In de zeventiende eeuw groeide de boerderij uit tot een buitenplaats. In de daarop volgende eeuw vond een scheiding plaats tussen de agrarische en de representatieve functie van het complex. De eigenaar liet de boerderij slopen en op korte afstand herbouwen. Op de plek van de oude boerderij werd het hoofdgebouw van de buitenplaats gebouwd. Rond 1739 was mr. Anthonie van der Heim (1693-1746), Raadpensionaris van Holland en West-Friesland, eigenaar van de buitenplaats. In 1978 werd bij de uitbreiding van het verkeersknooppunt Ypenburg de resten van de fundering van (vermoedelijk) de herbouwde boerderij gevonden. In 2000 werd een weg verlegd voor de aanleg voor een viaduct van een trambaan. Bij het graven van een bouwput kwam een bakstenen riolering (met plavuizenvloer en tongewelf) tevoorschijn als ook enkele funderingen. De funderingen behoorden bij een kleine kelder van het hoofdgebouw (?) van de buitenplaats. Aan de noordzijde was de fundering verstevigd met een houten constructie om verzakking te voorkomen. Het gebouw was namelijk naast een enkele meters brede sloot gebouwd. Na documentatie zijn de funderingen weer afgedekt met zand'. Volgens Van der Marel, 'Bijdrage tot de geschiedenis', 20, vergrootte Van der Heim het landgoed met 88 roeden (1 roede = 3,767 m. www.meertens.nl/mgw/plaats/945) door ze op 13 november 1739 te kopen van mevrouw Hooreman geb. Brouwers voor fl. 780. Op 8 juli 1772 verkocht Herbertina van der Heim, gehuwd met Mr. Gerlach Jan Doys van der Does de helft van 'Delfvliet' aan Jacob van der Heim, Raad en Vroedschap en burgemeester van Rotterdam voor fl. 8.500.

¹⁵⁴ HGA, Buurten, 83, Buurdboek, 65 (eigen telling). Het huis had in 1742 een huurwaarde van fl. 1.400. Van der Heim had in dat

Afb. 5 Alliantiewapen met de wapens van Anthonie van der Heim en Catharina van der Waeyen, gemaakt ter gelegenheid van hun huwelijk in 1721. Een alliantiewapen is de combinatie van de wapenschilden van een echtpaar (Centraal Bureau voor de Genealogie, Den Haag).

In 1719 kwam de grietman van Hemelumer Oldeferd in Friesland, Jacob van der Waeyen (1666-1743)¹⁵⁵ met zijn gezin naar Den Haag. Hij werd lid van de Raad van State en bleef dat tot 1722. Nadien trad hij op als gedeputeerde voor Friesland in de Staten-Generaal. Van der Waeyen was in 1690 gehuwd met Herbertina de Witt.¹⁵⁶ Zij gingen wonen in een huis aan de noordzijde van het kerkhof bij de St. Jacobskerk.¹⁵⁷ Het gezin telde drie kinderen waaronder Catharina, Anthonies toekomstige vrouw. Zij was op 6 november 1694 in Koudum (Friesland) geboren en een jaar jonger dan Anthonie.

Wanneer en hoe de eerste ontmoeting tussen Catharina en Anthonie heeft plaats gehad is niet bekend. In de achttiende eeuw had de regentenjeugd een druk sociaal leven. Ze ontmoetten elkaar bij theevisites, kaartavonden, uitstapjes, verjaardagen en andere partijtjes zonder directe aanleiding.¹⁵⁸ Anthonie was echter al volwassen, had een baan en geen ouders meer. Het is de vraag of hij deze partijtjes nog bezocht. Toen het besluit tot een huwelijk was genomen en de toestemming van haar ouders was verkregen, konden de voorbereidingen beginnen. Allereerst was er de zakelijke kant. De

jaar 9 dienstboden. Bij hem in woonde toen een 'contraroleur van de bodens', A. van Beekhuise. *Algemeen Nederlandsch Familieblad* 81 (1884) 6.

¹⁵⁵ De vader van Jacob van der Waeyen, de Coccejaanse predikant Johannes van der Waeyen, was geheimraad van de Friese stadhouder Hendrik Casimir II geweest.

¹⁵⁶ Elias, *Vroedschap*, deel II, 850-853. Herbertina de Witt was de dochter van Johan de Witt en Catharina van Beaumont. Catharina was de jongere zuster Arnoudina die getrouwd was met Govert van Slingelandt, de vader van Simon van Slingelandt.

¹⁵⁷ Caland, 'Het eerste "Generale Postcomptoir" en het eerste "Project tot directie van het generale postcomptoir" te 's-Gravenhage', *Die Haghe* (1902) 260-285. Aan de oostzijde woonde rentmeester Van Esch. Aan de zuidkant liep de Herenstaet (tegenwoordig genoemd: Rond de groote kerk), ten noorden de gang van de procureur Vijfhuys en ten westen de procureur Roskam.

¹⁵⁸ Prak, *Gezeten burgers*, 153.

Afb. 6 Catharina van der Waeyen (1694-1763) met kind. Dit zou het in 1724 geboren zoontje Anthonie kunnen zijn die in 1725 reeds overleed. Olieverf op doek door Philip van Dijk 1724 (Haags Historisch Museum).

onderhandelingen tussen – in de regel – de vader van de bruid en de bruidegom resulteerden in de huwelijksvoorwaarden.¹⁵⁹ Dat was bij Van der Heim niet anders. Op 8 mei 1721 verschenen de toekomstige echtelieden voor notaris Gijsbert de Cretser en lieten een akte met huwelijksvoorwaarden opmaken.¹⁶⁰ Er werd een testament afgesloten op de langstlevende. Van der Heim zou bij het overlijden van Catharina 10.000 gulden ontvangen. Omgekeerd zou Catharina 50.000 gulden ontvangen wanneer zij weduwe werd. Anthonie zou een morgengave¹⁶¹ van juwelen ter waarde van 6.000 gulden aan Catharina schenken. De door Van der Heim ingebrachte bezittingen werden opgetekend in een aparte akte.¹⁶² Anthonie had zijn zwager, Willem Sluysken, de man van zijn overleden zuster Maria Adriana meegenomen. Catharina had meerdere getuigen bij zich. Uiteraard haar vader Jacob en haar moeder Herbertina. Daarnaast waren er onder andere aanwezig Van der Waeyens schoonmoeder, Catharina van Beaumont, weduwe van Johan de Witt,¹⁶³ Simon van Beaumont en Johannes Creyghton, predikant te Haarlem en oom van Catharina.¹⁶⁴ Op 21 mei 1721 ging het paar

¹⁵⁹ Prak, *Gezeten burgers*, 156-157.

¹⁶⁰ HGA, NA, 3.132, not. De Cretser, 698, min. akte 56, 8 mei 1721.

¹⁶¹ Een morgengave is een geschenk van een man aan zijn bruid na de eerste huwelijksnacht.

¹⁶² Deze akte is niet bijgesloten.

¹⁶³ Johan de Witt (1618-1676), gedeputeerde van Holland ter Staten-Generaal, raad en schepen te Dordrecht.

¹⁶⁴ Johannes Creyghton (1665-1738) was getrouwd met de zus van Jacob van der Waeyen, Geertruida (1675-1719). Over hem. <http://joscmg.home.xs4all.nl/Creyghton/johanind.htm> (geraadpleegd 3-1-2016).

in ondertrouw en vier dagen later, op 25 mei, volgde de inzegening van het huwelijk in de Kloosterkerk.¹⁶⁵ Het echtpaar ging wonen in het huis van Anthonie. Bij de gezinsuitbreiding hadden Anthonie en Catharina geen geluk. De eerste twee kinderen, een dochtertje (1723) en een jongetje, Anthonie (1724-1725) genaamd, hebben zo goed als geen levenskansen gehad. Het dochtertje stierf al snel na de geboorte. Zoon Anthonie werd op 8 december 1724 in de Groote Kerk ten doop gehouden onder het toezien oog van de grootvader Jacob van der Waeyen en overgrootmoeder Catharina van Beaumont. De doopdienst werd geleid door ds. Jacob de Kempnaer, een achterneef van Catharina.¹⁶⁶ Het jongetje overleed echter al na een jaar. De geschiedenis van zijn ouderlijk huis herhaalde zich. Het verliezen van kinderen aan de dood was in deze eeuwen schering en inslag.¹⁶⁷

Na twee jaar kwam op 10 maart 1727 Jacob ter wereld.¹⁶⁸ Hij werd ten doop gehouden op 12 maart in de Kloosterkerk. De voorganger was ds. Doesburgh. De getuigen waren wederom Jacob van der Waeyen en Catharina van Beaumont.¹⁶⁹ Het geluk leek het gezin nu goed gezind. Jacob bleef in leven.

Ds. Doesburgh werd in 1729 door Anthonie weer gevraagd een doopdienst te leiden. Ditmaal was de dopeling een meisje, Catharina, genoemd naar moeder en overgrootmoeder. Johan van Segvelt en grootmoeder Herbertina de Witt traden op als getuigen.¹⁷⁰ Het laatste kind van Anthonie en Catharina kwam ter wereld op 24 januari 1731. Het was weer een meisje en werd vernoemd naar haar grootmoeder Herbertina. Jacob van der Waeyen ‘vervangende Danker de Kempnaer’¹⁷¹ en Suzanna Sophia van de Blocquerije, weduwe van Feltrum de Fries waren getuigen. De voorganger was ds. Pilat.¹⁷² Danker was de broer van ds. Jacob de Kempnaer, die in 1724 al een kind van Anthonie en Catharina had gedoopt en een achterneef was van Catharina.¹⁷³

Het ging voorspoedig met het gezin Van der Heim. Jacob (1727-1799) werd op 14 maart 1742 ingeschreven als student rechten in Leiden. Op 9 april 1746 verruilde hij Den Haag voor Rotterdam.¹⁷⁴ Hij vervulde een aantal bestuurlijke ambten van secretaris van de Admiraliteit van de Maze, bewindvoerder van de VOC tot burgemeester. Als raadsman van Willem V was hij niet geliefd bij de Patriotten.¹⁷⁵ Hij moest met de komst van de Franse troepen in 1795 dan ook de wijk nemen. Hij was in Dordrecht getrouwd met Maria Arnoldina Gevaerts (1728-1793), dochter van de Dordtse burgemeester Paulus Gevaerts.¹⁷⁶ Catharina (1729-1771) huwde twee maal. In 1757 trad zij in het huwelijk met

¹⁶⁵ Fölting, *Landsadvocaten*, 100.

¹⁶⁶ HGA, DTB Den Haag, 12, Doopboek GK, f. 129r. Ds. Jacob de Kempnaer was de zoon van Geertruyd van der Waeyen en Hendrik de Kempnaer en een achterneef van Catharina van der Waeyen. Hij overleed in 1726.

¹⁶⁷ De Jong, *Met goed fatsoen*, 162-163. Voor de periode 1700-1780 bedroeg de kindersterfte 41%. De eerste 25 jaar van de eeuw ‘staken daarbij erg zwart af’: Meer dan de helft van de regentenkinderen overleed voor het bereiken van het achttiende levensjaar. De hoofdoorzaak was de explosieve toename van de kleutersterfte.

¹⁶⁸ Isaäc Valkenier, rector van de Latijnse school in Den Haag, schreef op 13 maart 1727 een gedicht op de geboortedag van Jacob aan Anthonie.

¹⁶⁹ HGA, DTB Den Haag, 176, Doopboek Kloosterkerk, 165.

¹⁷⁰ HGA, DTB Den Haag, 12, Doopboek GK, f. 218r.

¹⁷¹ De reden van zijn afwezigheid wordt niet gegeven.

¹⁷² HGA, DTB Den Haag, 176, Doopboek Kloosterkerk, 236.

¹⁷³ Voor de familie De Kempnaer en hun (familie) relatie tot Van der Heim zie bijlage 2 Beknopte genealogie familie Van der Waeyen.

¹⁷⁴ NNBW, deel I, kolom 1053.

¹⁷⁵ Gabriëls, *Heren*, 287-289.

¹⁷⁶ NNBW, deel I, kolom 1053; Jacob met attestatie op 27 juli 1749 naar Dordrecht vertrokken om daar te trouwen met Maria Arnoldina Gevaerts. Datum ondertrouw was 13 juli 1749.

Jacob Arend van Wassenauer (1721-1767).¹⁷⁷ Na diens overlijden in 1767 volgde in 1769 haar tweede huwelijk met Moritz Konrad Gisbert Georg Bernhard baron Von Voigt van Elspe. Hij diende als kamerheer, hofmaarschalk en opperhofmeester bij stadhouder Willem V.¹⁷⁸ Herbertina (1731-1798) tot slot huwde in 1758 met Gerlach Jan Doys van der Does (1732-1810), heer van de beide Noortwijken.¹⁷⁹ Hij vervulde verschillende functies, zoals raad in het Hof van Holland en gecommiteerde in de Rekenkamer van Holland.

Over hoe het gezin leefde zijn bij mijn weten geen bronnen bekend. Was het bijvoorbeeld een goed huwelijk? Uit de woorden die Anthonie voor zijn vrouw laat optekenen, kan worden afgeleid dat het inderdaad een goed huwelijk was. Hij noemde haar een 'regtschape moeder die haare kinderen een aeguale (beschermende) liefde toedraagt'. Hij betitelde haar als 'sijne teder geliefde huijsvrouw' en had het volstreckte vertrouwen in haar.¹⁸⁰ In deze woorden uit zijn laatste wil klinkt liefde en genegenheid door. Zij maakte van de haar gegeven bevoegdheid, om toe te zien op een goede verdeling, al snel na zijn overlijden, gebruik. Zij schonk aan haar beide dochters nog eens fl. 6.000,- omdat haar zoon 'de Bibliotheecq' had geërfd.¹⁸¹ Zij wist zich verzekerd van het goedvinden van 'haar teder geliefde en seer waerde man'.

1.8 De erfenis van Anthonie Heinsius

Anthonie Heinsius heeft wellicht nog het begin van de vrijage, maar niet het huwelijk van Anthonie en Catharina meegemaakt. Op 3 augustus 1720 was de oude staatsman overleden. Heinsius was nooit getrouwd geweest en liet zijn bezit na aan de kinderen van zijn nicht Maria Adriana.¹⁸² die al in 1714 was gestorven en haar broer onze Anthonie. De verdeling over de beide erfgenamen is door Heinsius precies aangegeven in zijn testament.¹⁸³ De 'suyvere helfte des boedels' bedroeg fl. 338.750:14:09. Bij de specificatie werd een onderscheid gemaakt in de categorieën: 'Grove meubelen, behangsels, stoelen, spiegels etc.; horlogien; schilderijen en kaarten in lijsten; beddegoet; porceleyn; tin; koper, ijser en blikgoet; linde, kleederen, stoffen etc.; allerhande huysraet etc. en provisie'. Daarnaast erfde Van der Heim het boekenbezit.

We kennen de inhoud van de boekenkast, omdat deze – enige jaren na het overlijden van Jacob in 1799 – op maandag 11 november 1805, ter veiling werd aangeboden. Voor die gelegenheid was er een catalogus van 251 pagina's gedrukt met 4.220 titels.¹⁸⁴ Zo'n titel – voorzien van een nummer – kon bestaan uit één enkel boek, maar ook uit meerdere banden of delen. De prijs stond voor of ach-

¹⁷⁷ Prak, *Gezeten burgers*, 420; Fölting, *Landsadvocaten*, 101. Hij was de weduwnaar van Amalia Catharina barones Bentinck.

¹⁷⁸ Gabriëls, *Heren*, 288 n.538; Roelants, *Gulden Boek*, 53.

¹⁷⁹ De beide dochters trouwden in de adel.

¹⁸⁰ HGA, NA, 3.381, not. De Bijl, 2001, min. akte, 12 juli 1746.

¹⁸¹ HGA, NA, 3.381, not. De Bijl, 2001, min. akte, 5 augustus 1746.

¹⁸² Eén van hen was Catharina Anna. Zij huwde Hendrik Fagel (1706-1790) zie Bijlage II van de inventaris op het archief Fagel in: Japikse, *Inventaris Archief Fagel*. Het huwelijk werd gesloten op 1 november 1733. Zie NNBW, deel III, kolom 390.

¹⁸³ NL-HaNA, Arch. Heinsius, 2375, *Inventaris boedel*. Deze verdeling is door Veenendaal jr. opgenomen in deel XIX van de *Briefwisseling*, 553-581.

¹⁸⁴ KB, *Catalogus*.

ter de titel. De indeling van de catalogus was – zoals gebruikelijk – naar boekformaat.¹⁸⁵ Van groot naar klein waren de formaten folio, quarto, octavo en duodecimo. Binnen elk boekformaat was er een subindeling naar de talen Latijn, Frans, Engels en Nederlands. Alvorens we naar de boekenverzameling gaan kijken moeten we ons realiseren dat deze verzameling een gezamenlijk ‘product’ is van Heinsius, Anthonie en Jacob van der Heim. We weten niet welke boeken er tussentijds zijn weggedaan en door wie. En we weten evenmin wie welke boeken heeft aangekocht. Veel boeken hebben wel een verschijningsdatum. Dat maakt het iets gemakkelijker om na te gaan wanneer een boek eventueel zou kunnen zijn gekocht. Maar ook daarmee moeten we voorzichtig zijn, want het is niet onmogelijk dat er boeken ‘antiquarisch’ werden aangeschaft. Zo kan Anthonie van der Heim boeken hebben gekocht uit de ‘tijd’ van Heinsius en Jacob boeken uit de periode van zijn vader. Maar desalniettemin geeft de collectie een indruk van waarin de drie mannen waren geïnteresseerd en wat zij lezen.

Kwam deze belangstelling overeen met die van de tijdgenoten? Theologische geschriften vormden over het algemeen de kern van het boekenbezit, althans in Delft en Den Haag. Theologische geschriften vormden over het algemeen de kern van het boekenbezit, althans in Delft en Den Haag, want bij de Leidse regent Abraham van Gerwen domineren staatkunde en geschiedenis.¹⁸⁶ De Joodse geschiedschrijver Flavius Josephus werd beschouwd als één van de beste bronnen voor de gebeurtenissen van het Oude en Nieuwe Testament en stond vrijwel bij iedereen in de kast.¹⁸⁷ Van der Heim had een editie uit 1732 van de Joodsche Historien.¹⁸⁸ Gezien de verschijningsdatum is de kans groot dat hij het boek zelf aangeschaft heeft. Na theologie waren geschiedenis, literatuur, wetenschap, reisbeschrijvingen en recht- en staatkunde populair.¹⁸⁹ Bij Van der Heim was de laatste categorie het rijkst vertegenwoordigd. Daarmee week deze bibliotheek af van andere bibliotheken.

De categorie recht- en staatkunde vormde het hart van Van der Heims boekenbezit. Een telling laat zien dat 818 van de 4.220 titels tot deze categorie behoorden. Ook Anthonie’s promotor, Gerardt Noodt ontbrak niet.¹⁹⁰ Van theologie, literatuur en geschiedenis waren er respectievelijk 735, 791 en 482 titels aanwezig.¹⁹¹ Populaire geschiedschrijvers als Hooft, Aitzema en Van Meteren vinden wij bij Van der Heim ook terug. Heinsius en de Van der Heims hadden, net als hun tijdgenoten, belangstelling voor kunst, wetenschap, reisbeschrijvingen, poëzie, genealogie en architectuur.

Wat echter opvalt is de omvang van de bibliotheek en de enorme hoeveelheid aan complete reeksen resoluties en plakkaatboeken. In de catalogus werden de resoluties als volgt omschreven: ‘Eene capitale collectie van resolutien, staatspapieren enz’. Deze ‘capitale collectie’ omvatte de complete reeks gedrukte resoluties van de Staten van Holland in 275 banden vanaf 1525 tot en met 1793, een index op deze resoluties, de secrete resoluties van de Staten van Holland, beginnend bij 1653 en een index hierop. Daarnaast maakten ‘gedrukte stukken van consideratien, als resolutien, memorien, advyzen en andere, dienende tot Bylagen over de Resolutien van Holland 1732-1742’, en ‘een zeer

¹⁸⁵ De Vos, ‘Bibliotheek’, 96.

¹⁸⁶ De Kruif, *Liefhebbers*, 188; Wijsenbeek-Olthuis, *Gevels*, 257. Zij heeft het over een ‘kerksetje’. Over Van Gerwen zie De Vos, ‘Bibliotheek’, 116.

¹⁸⁷ De Vos, ‘Bibliotheek’, 106; Wijsenbeek-Olthuis, *Gevels*, 259.

¹⁸⁸ KB, *Catalogus*, 42 nr. 608.

¹⁸⁹ De Vos, ‘Bibliotheek’, 116; Wijsenbeek-Olthuis, *Gevels*, 257-261; De Kruif, *Liefhebbers*, 160.

¹⁹⁰ Van Gerardt Noodt bezat Van der Heim *Opera Omnia Juridica*, 2 delen (Leiden 1735). Noodt was ook te vinden bij de Leidse regent Van Gerwen. Zie De Vos, ‘Bibliotheek’, 111.

¹⁹¹ De Kruif, *Liefhebbers*, 194.

buitengewoonen en complete Verzameling van Ordinaris en Extraordinaris Staten van Oorlog, beginnende met de Jaaren 1621, 1660, 1669, 1672, 1688 tot 1785' onderdeel uit van de collectie. Van Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland waren extracten uit de resoluties over de jaren 1621-1756 aanwezig. De resoluties van de Staten-Generaal beginnende bij 1673, vanaf 1685 compleet tot 1788 in 117 'hoorne banden', ontbraken ook niet. Bij deze generaliteitsstukken hoorden tevens de resoluties van de extraordinaris vergaderingen van 1616 en 1617, geschreven resoluties van Haar Hoog Mogenden van de jaren 1588 en 1589, de staat van 'Capitalen welke in 1715 noch loopen ten lasten van de Generaliteit'. Van de Raad van State waren er indexen op de registers over 1648-1674 en over 1700-1745 indexen op de resoluties over de jaren 1675-1699-1740.¹⁹² Ook de plakkaatboeken van verschillende gewesten had Van der Heim tot zijn beschikking. Het Groot Plakkaatboek van de Staten van Holland, Westvriesland en Zeeland over de jaren 1446-1750, bestaande uit tien delen, uitgegeven tussen de jaren 1658 en 1797. De Groot Plakkaatboeken van Utrecht betreffende de jaren 952 tot 1728, drie delen uit 1729 en van de Staten van Gelderland, drie delen uit 1740. Van dit gewest waren er de charterboeken van de Gelderse hertogen en de graven van Zutphen.¹⁹³ Tot de bibliotheek behoorden tevens de handvesten, privileges, octrooien en costumen van verschillende steden zoals Amsterdam, Haarlem, Delft, Den Haag, Alkmaar, Den Briel, Rotterdam, Breda en van Zuid-Nederlandse steden als Brugge en Brussel. Uiteraard geldt voor bovenstaande dat alles gedrukt na 1746 nooit in Anthonie van der Heims bezit is geweest. Hij overleed immers in dat jaar.

Hij erfde dit rijke bezit in 1720 en had dus tijdens zijn secretarissambt al een enorm arsenaal aan werken op bestuurlijk gebied en een onuitputtelijke bron voor het vinden van precedents binnen handbereik. Hij wilde de complete reeksen van resoluties en plakaten bij de hand hebben, want na het ontvangen van de bibliotheek bleef hij deze aanvullen. Het zegt iets over de manier van werken van Anthonie. Hij bereidde zich op een zorgvuldige en degelijke manier voor. Zijn zoon Jacob, die bestuurlijk als burgemeester actief was, zal de voordelen van dit bezit ingezien hebben, want hij bleef doorgaan met het aanschaffen van de delen van de verschillende lopende reeksen, zoals hierboven genoemd.

Van der Heims bibliotheek was er één van een bestuurder en onderscheidde zich door de enorme hoeveelheid aan bestuurlijke werken en door de grote omvang in het algemeen. De grootte van 4.220 titels was zeer bijzonder. Josina Maria de Bij, weduwe van Augustus Diederick Schack, bezat 2.311 boeken. Daarmee bezat zij in 1751 bij haar overlijden de grootste particuliere bibliotheek in Den Haag. Zij werd gevolgd door mr. Daniel Tulken. Deze vroegere raad en burgemeester van Middelburg bezat in 1793 1.892 boeken. Doctor in de medicijnen, Theodorus Schoon, had een bibliotheek van 1.127 exemplaren.¹⁹⁴ Willem van Berkel uit Delft had een enorme bibliotheek, waarbij die van Van der Heim in de buurt kwam. Van Berkel, die van 1756-1762 burgemeester van Delft was, bezat 7.882 boeken, waarvan 2.356 boeken met toneelstukken.¹⁹⁵ De Leidse regent, Abraham van Gerwen, ten slotte had 287 banden in de kast staan wat neerkwam op 194 titels.¹⁹⁶ Hij bekleedde in Leiden verschillende bestuurlijke functies.

¹⁹² KB, *Catalogus*, 53-55.

¹⁹³ Het Groot plakkaatboek van Friesland dateert uit 1768. Ook het Groot Charterboek van de graven van Holland van Van Mieris verscheen in dat jaar. Beide werken zijn dus na de dood van Van der Heim aangeschaft.

¹⁹⁴ De Kruif, *Liefhebbers*, 99; Van der Bijl, *Idee en Interest*, bijlage XII.

¹⁹⁵ Wijsenbeek-Olthuis, *Gevels*, 260.

¹⁹⁶ De Vos, 'Bibliotheek', 115-116.

1.9 Conclusie

Waarschijnlijk door oorlog gedwongen kwam in de eerste decennia van de zeventiende eeuw de familie Van der Heim uit Hamm, Westfalen, naar de Republiek. Deze familie maakte al deel uit van het patriciaat in Hamm. Waar men in de Republiek neerstreek is niet exact bekend, maar leden van deze familie wisten binnen ongeveer 50 jaar door te dringen tot het patriciaat van Schiedam en Delft. In Rotterdam gebeurde dat pas door de zoon van Anthonie, Jacob.

Fortuin en goede zakelijke contacten vormden wellicht de basis voor deze snelle maatschappelijke stijging. De Van der Heims beschikten dus over een groot maatschappelijk vermogen. Eenmaal doorgedrongen tot de elite zagen zij kans posities op landelijk niveau te veroveren.¹⁹⁷ De vader van Anthonie, eveneens Anthonie geheten, had rechten gestudeerd en stootte door naar de Hoge Raad. De jonge Anthonie studeerde eveneens rechten, promoveerde na ruim twee jaar studie bij de beroemde professor Noodt. Toen was hij echter al secretaris van de Generaliteitsrekenkamer. Een schitterende carrière lag in het verschiet.

¹⁹⁷ Drie telgen uit het geslacht Van der Heim bekleedden evenals Anthonie hoge posities in de landsregering. Allereerst zijn kleinzoon Paulus (1753-1823). Hij bekleedde verschillende ministersposten. Zijn zoon, Johan Adriaan baron van der Heim, heer van Duijvendijke (1791-1870) en kleinzoon, Hendrik Jacob baron van der Heim (1824-1890) werden minister van Financiën.